

# Tidigare än, men ändå samtida

*Om det förflutna  
i antik grekisk historieskrivning<sup>1</sup>*

**Dimitrios Iordanoglou och Mats Persson**

Vi kan på goda grunder säga att de äldsta grekerna var medvetna om tidens gång, och ofta höll de dessutom de gamle för överlägsna. Den homeriske siaren Kalchas ”visste allt om kommande tid och det gångna och nuet”, och Iliadens första sång hinner inte bli särskilt gammal innan Nestor börjar beklaga sig över samtidens hjältar: de(t) var bättre förr.<sup>2</sup> Men vi kan också, och det på lika goda grunder, utgå från att grekerna inte förstod och upplevde tiden, den förflutna, den närvarande eller den tillkommande, på samma sätt som vi gör idag. Till skillnad från vår tids- och dateringshysteri tycks den arkaiska periodens intresse främst ha kretsat kring den upplevda tidens instabilitet och elasticitet.<sup>3</sup> Kronologi och kronografi var relativt senkomna, och den antika grekiska kulturens sätt att bestämma och ange tid har kallats både primitiv och opraktisk.<sup>4</sup> Antikens uppfattningar om tiden var visserligen inte homogena, men överlag är förhållandet mellan förflutet och samtid ofta oklar. För de gamla grekerna tycks det förflutna så att säga ha hängt i luften, tidigare än, men ändå närvarande i samtiden på något sätt. Mot slutet av 400-talet f.Kr. kompliceras dock förhållandena, både till tiden och till det förflutna. Den traditionella indelningen i två tidsåldrar, en mytologisk och gudomlig-heroisk, och en nära och mänsklig, luckras upp.<sup>5</sup> I Athen börjar tiden i mångt och mycket organiseras.<sup>6</sup> Nu tas *klepsydran* (vattenuret) i bruk, liksom en solkalender (om än bara tillfälligtvis). Nu upprättas listan över arkonter, som sträckte sig tillbaka till 680-talet f.Kr. Nu cirkulerar Herodotos *Historia*, och nu skriver Thukydidens som bäst på sin.

Här tar alltså en historieskrivning form, och enligt en lika seglivad som klassisk föreställning är Grekland historieskrivningens födelseplats. I de senaste decenniernas forskning har denna idé om det första ursprunget problematiserats i en rad avseenden.<sup>7</sup> Framförallt finns mycket modern forskning om egyptiska, mesopotamiska, judiska, indiska och kinesiska kulturers minnesskapande och historiografi.<sup>8</sup> Frågan om historieskrivningens första uppkomst är naturligtvis beroende av begreppsdefinitioner, och som vi snart ska se är denna problematik högst aktuell, även när det gäller de antika grekerna. Själva frågeställningen tycks oss dessutom problematisk på ett principiellt plan. Kunskapsintresset är oklart och här finns ideologiska fäktningar rörande västerländsk kanon och värdet av akademiska antikstudier. Forskningen om antik grekisk historieskrivning tema-

tiserar nu sällan frågan om det första ursprunget, men trots det spökar många gånger både den och dess implicerade svar som en orienteringsbakgrund. Ämnesvalen för mer specifika forskningsfrågor sker ofta mot denna fond. Epokövergripande traditionskontinuiteter tas för givna, och man förutsätter att antik historieskrivning – trots diverse skillnader och brister – hör hemma i vår kategori historia. I forskningen finns emellertid också ifrågasättanden av dessa förutsättningar, och det är just i dessa problematiseringar som vi tar vår utgångspunkt. Denna artikel ska i anslutning till nyare forskning diskutera kategoriseringen av antik grekisk historieskrivning som historia.

Forskningen om antik historieskrivning är oerhört omfattande och högst heterogen. För våra syften är den mest relevanta ingången en distinktion som gjorts av John Marincola, en av de ledande i fältet.<sup>9</sup> Marincola skiljer mellan två övergripande forskningstendenser. Å ena sidan den äldre, traditionella forskningen som dominerat större delen av 1900-talet, där realia och den antika historiens faktiska skeenden och förhållanden spelar en central roll. Här ställs frågor om de antika historieverkens pålitlighet och (o)partiskhet. Man undersöker vilka källor som de enskilda historikerna använt sig av, och hur de har använt dem. Å andra sidan har det sedan slutet av 1970-talet vuxit fram en parallell forskningstendens som är en del av den kulturella och språkliga vändningen i humaniora. Här studeras de antika historieverken som litterära artefakter, och frågor ställs om strukturer, stil och retorik. Inte minst intresserar man sig för hur mening och förklaringar konstrueras på ett språkligt plan.<sup>10</sup> Det finns förstås åtskilliga studier som inte alls görs rättvisa i denna renodling, men distinktionen fångar en väsentlig gravitationspunkt som har effekter på snart sagt all forskning. De två forskningstendenserna är rimliga var för sig och står inte i någon nödvändig motsättning till varandra, men det finns konfliktytor. Den viktigaste gäller hur antik historieskrivning ska karaktäriseras, och här har frågan om det överhuvudtaget handlar om historia i någon rimlig mening av ordet spelat en central roll.

Syftet med denna studie är tvådelat. Vi ska dels presentera och diskutera forskningens problematiseringar av antik grekisk historieskrivning som historia, dels försöka fördjupa dessa debatter genom egna kritiska och konstruktiva bidrag. Forskningsdebatterna har främst rört vilka principer som var vägledande för skrivandet av historia i antiken. Många har argumenterat för att antik historieskrivning i centrala avseenden hade mer gemensamt med klassisk litteratur och retorik än med vad vi idag kallar historia. Vi menar att man kan få en fördjupad förståelse om man till dessa analyser av den klassiska grekiska historieskrivningens ”subjektiva” utgångspunkter lägger analyser av historieskrivandets objekt. En analys av hur förflutet och samtid relaterades till varandra under antiken leder fram till en kritik av de disciplinhistoriska perspektiv och begreppsliga oklarheter som vidlåter större delen forskningen. Vi vill vidare ge en alternativ

tolkning av grundläggande premisser för antik grekisk historiografi. Slutligen är syftet att kasta nytt ljus över premisser i modernt historietänkande. Allt detta kräver emellertid ganska omfattande förundersökningar. Vi kommer först att göra en begreppshistorisk studie av det mångbottnade grekiska begreppet *historia*, som redan det bidrar till en problematisering. Därefter kommer vi att ge en orienterande framställning av den antika historieskrivningens grunddrag och dess ställning i den antika kulturen.

Vi tar vår utgångspunkt i nyare forskning, i första hand i litteratur som tar det bredare greppet att diskutera grekisk eller antik historieskrivning i dess helhet. Fokus ligger på den antika historieskrivningen från 450 f. Kr. till år 0, en period som de flesta forskare tycks se som formativ, och som alltså innefattar både klassisk och hellenistisk historiografi. Men vi gör dessutom en del utblickar mot romerska och senantika exempel, eftersom forskningen tenderar att diskutera dem som likartade vad gäller grunddragen. Vi ska emellertid börja med själva begreppet *historia*.

### Från *historiē* till historiografi

Handböckerna säger oss allt som oftast att det grekiska substantivet *historiē* avleddes av verbet *historeō*, i sin tur avlett av *histōr*, som vi känner redan från *Iliaden* i betydelsen ”(skilje)domare”, och från Hesiodos *Verk och dagar* i betydelsen ”omdömesgill” eller ”vis”.<sup>11</sup> Både *histōr* och de därav avledda orden förs vanligen tillbaka till den rekonstruerade protoindoeuropeiska roten \*w(e)id- som ligger till grund för såväl ”att se” (*idein*) som till ”att veta” (*eidēnai*). *Historiē* skulle kunna antyda ”ögonvittneskunskap”, men det finns både fonologiska och morfologiska problem med en sådan förklaring.<sup>12</sup> En vanlig utväg, som dock inte löser frågan om ursprunget, har varit ta fasta på *histōr* i *historiē*, vilket alltså skulle göra *historiē* till en i första hand (be)dömande snarare än en bevittnande verksamhet. Att bedriva *historiē* skulle innebära ett slags undersökande som främst bestod i att (samla och?) bedöma motstridiga uppgifter och versioner.<sup>13</sup>

Det har talats om en särskild klass *histores* eller rentav en *historia*-skola i samband med den joniska intellektuella revolution som inledde 500-talet f.Kr.<sup>14</sup> Det sistnämnda låter snarast som en reflex som stammar från senantikens doxografer, och det vore nog missvisande att tänka i termer av skolbildning bland dessa tidiga joniska intellektuella, till och med om man inskränkte sig till den skara som (främst) ägnade sig åt naturfilosofi. Vi vet inte, strikt taget, vad de kallade sin verksamhet, även om det naturligtvis är högst troligt att de använde just ordet *historiē* för att beskriva vad de höll på med.<sup>15</sup> Det var nu inte vad vi kallar historia, men väl nästan allt annat: kosmologi, astronomi, biologi, geologi, geografi, genealogi, teologi, för att bara nämna några ämnen. Ännu under

300-talets början var *historiē* en helt öppen kategori i fråga om ämnesområde och undersökningsobjekt.<sup>16</sup> Denna öppenhet går igen i avsaknaden av en gemensam metodologi. Allt från naturfilosofisk spekulering till läkekonstens empiriska undersökningar kunde beskrivas som – och göra anspråk på att vara – *historiē*.<sup>17</sup> I de mer empiriskt inriktade medicinskolorna kom *historiē* att bli en egen kategori.<sup>18</sup> Under inflytande av dessa skulle *historiēs* innebörd av undersökning i allmänhet, med ett visst fokus på ”empiri”, komma att göra sig gällande under hela den senare antiken. Den kom att bli standard på latin (t.ex. *historia naturalis*), och i förlängningen spelade begreppet en viktig roll i moderna språk fram till 1800-talet.<sup>19</sup>

Det är inte gott att veta när *historiē/historia* också kommer att kunna beteckna vad undersökningen genererat, utöver själva den undersökande verksamheten. Det är fullt möjligt att läsa ordet i betydelsen ”vetenskap” eller ”kunskap” i ett Euripides-fragment, och betydelsen är helt klar i den hippokratiska skriften *Om den gamla läkekonsten (De vetere medicina)*.<sup>20</sup> På samma sätt kan Platon använda ordet i betydelsen ”information”.<sup>21</sup> I de allra flesta av dessa fall drar *historia* åt ett naturfilosofiskt håll. Hos vissa talare används däremot ordet *historia* i betydelsen ”vetande”, ”(ut) bildning” på ett sätt som snarare för tanken till ett annat grekiskt ord, nämligen *paideia*.<sup>22</sup> Men här intresserar vi oss inte i första hand för *historia* i betydelsen undersökning eller vetande, utan för ytterligare en, något senare, innebörd: *historia* som ”(skriftlig) skildring” och sedermera ”historieskrivning”.

Herodotos använder ordet *historiē* redan i inledningsmeningen till sitt verk, men här är betydelsen fortfarande ”undersökning”. Det gäller även den passage i den sjunde boken som felaktigt förts fram som kandidat till vårt första belegg för användningen av termen *historiē* i betydelsen *historieskrivning*.<sup>23</sup> Likaså tillkom titeln *Historiai* senare under antiken, Herodotos själv refererar till olika delar av sitt verk som *logoï*. Därför blev hans verk inte bara retrospektivt grundläggande för, utan även endast i efterhand betraktat som historieskrivning; det var först genom Cicero han kom att bli känd som *pater historia*.<sup>24</sup> För Herodotos gäller den gamla begrepps användningen, och kanske ansluter han sig till innebörden av *historiē* som ett samlande och bedömande av motstridiga uppgifter och versioner. Han strukturerar ofta sitt verk så att han ger oss två olika uppgifter om eller versioner av samma händelse, för att sedan ta ställning för en av dem. Det har till och med föreslagits att själva *relata refero*-principen, som ibland tolkats som både sprungen ur och bidragande orsak till hans skenbara naivitet, kan förklaras mot bakgrund av hur han själv skulle ha uppfattat vad som gällde för en *historiē*; fanns där inga motstridiga versioner att bedöma stod det honom fritt fram att berätta utan kritiska krav.<sup>25</sup> Thukydides tycks ha gjort sitt bästa för att distansera sig från Herodotos, och han använder överhuvudtaget inte begreppet *historia*.

Det gör inte heller Xenofon, som i *Hellenika* helt enkelt tar vid där Thukydides slutar; vi ska återkomma till detta fenomen med fortsättningshistoria.

Det är först hos Aristoteles som vi möter *historia* i en betydelse som vi är mer vana vid: i *Poetiken* används ordet med innebörden ”återgivning av det som skett” (*ta genomena legein*), och eftersom passagen i fråga diskuterar Herodotos anar man en allusion till Herodotos egen inledningsmening, och dess tal om ”det som skett genom människor” (*ta genomena ex anthrōpōn*).<sup>26</sup> Det blir hos Aristoteles klart att det i första hand handlar om saker som skett i samtiden, och att det gäller politisk-militära skeenden. Denna innebörd blir sedan en del av antikt språkbruk, även om man kommer att fortsätta att använda ordet i än mer generella bemärkelser, som både ”faktauppgift” och ”skildring”. Det grekiska ordet *historiē/historia* användes alltså i en rad olika betydelser under antiken. Det är visserligen allmänt känt att ordet i princip aldrig användes på samma sätt, och med samma dubbelhet som vårt eget ord historia, men konsekvenserna därav är lika allmänt förbisedda. Till dem ska vi återkomma, men först ska vi ge en mer allmän beskrivning av *historia* som historieskrivning.

### Tradition och genre i grekisk historiografi

Traditionellt sett har grekisk historieskrivning betraktas inom ramen för vad som brukar kallas den grekiska kulturens väg från *mythos* till *logos*, dess gradvisa utveckling mot vår västerländska rationalism. Enligt detta synsätt börjar grekisk historiografi med (åter)berättare som Hekataios, som försökte bringa ordning i de mytologiska traditionernas virrvarr, och den fullbordas (mycket tidigt) i och med Thukydides ”kritiska historia”. Detta övergripande narrativ har i allt högre grad kommit att överges, eller i alla fall ömsat retorik, och i bästa fall förfnats. Hekataios gäller fortfarande som någon slags historiografisk urfader eller banbrytare, eftersom man i den doxografi och de fragment som omger honom tyckt sig finna tre historiografiska förutsättningar: utarbetandet av något slags norm för att sortera och analysera de heterogena och varandra motsägande berättelser som florerade, inslag av käll- och mytkritik, och en kronologisk uppställning av händelser.<sup>27</sup>

Ytterligare en orsak till att synen på historiografins uppkomst och utveckling har förändrats är en ökande kritisk distans till Felix Jacobys (1876–1959) så inflytelserika, och starkt normativa, uppdelning av grekisk historiografi i fem subgenrer: genealogi, etnografi, krönika, samtidshistoria, och horografi eller lokalhistoria.<sup>28</sup> Istället för att som Jacoby tala om historiografins väg från Hekataios via Herodotos till Thukydides som dess väg till ”perfektion”, finns idag ett ökat intresse för hellenistisk och senare historieskrivning, och en insikt om att Jacobys kategoriseringar inte överensstämmer vare sig med de antika eller med de moderna läsningar

som inte delar hans teleologiska synsätt. Den antika historiografin är helt enkelt mer mångfasetterad än så.<sup>29</sup>

Av antikens omfattande historieskrivning har försvinnande litet bevarats. Enligt vissa beräkningar återstår mindre än två procent av den historia som skrevs, och även om uppskattningar av detta slag alltid är osäkra, säger de ändå något om hur mycket som gått förlorat. På grekisk botten finns de tidiga, och redan under antiken klassiska verken av Herodotos, Thukydides och Xenofon bevarade, men detta är anmärkningsvärda undantag. Vi kan jämföra med hellenistisk tid, från vilken känner vi namnen på hela 600 historieskrivare, men bara Polybios, Diodoros och Dionysios skrifter återstår, dock ingen av dem i dess helhet. Situationen är ungefär densamma vad gäller den romerska historieskrivningen.<sup>30</sup>

Detta gör det givetvis vanskligt att uttala sig om den antika historieskrivningen i dess helhet, och om vad man i allmänhet såg som och ansåg om historia.<sup>31</sup> Det finns dessutom indikationer på att de verk som bevarats inte är helt representativa, framförallt tycks de stora händelsernas historia ha favoriserats.<sup>32</sup> Trots flera inbördes skillnader mellan dessa verk kan emellertid vissa gemensamma drag urskiljas. Den bevarade antika historieskrivningen har oftast en rak narrativ karaktär, kronologiskt ordnade berättelser om skeenden, och ett tredjepersonsperspektiv. Det är ett genomgående drag, att antik historia i hög grad handlar om krig och politik, och härvidlag mest om de ledande individerna, men i åtskilliga verk ingår betydande partier av vi idag skulle kalla etnografi och geografi, utläggningar om främmande kulturers levnadssätt, och om främmande platser och länder. I den bevarade historieskrivningen finner vi vad som ser ut som delade konventioner rörande ämnesfokus och framställningsformer. Vi finner dessutom gemensamma grunddrag vad gäller kunskapskällor. Det handlade till en början om att ta sin utgångspunkt i "ögon" och "öron", dvs. vittnesbörd och berättelser om vad som skett, och om hur det skett.<sup>33</sup> Under hellenistisk tid kom successivt allt större vikt att läggas vid tidigare skrifter som en "källa" till kunskap om vad som skett.<sup>34</sup> Men på det hela taget talas det påfallande lite om källor och metodfrågor i antika historiografiska verk. Ciceros och Lukianos teoretiska reflektioner över *historia* handlar till största delen om hur man ska skriva historia, och mindre om sannings- och metodfrågor än om hur man litterärt skulle gestalta och förmedla ett innehåll.<sup>35</sup>

Man glömmer lätt att historia inte var en tydlig disciplin under antiken, ens med antika mått mätt. Det var ingen institutionaliserad verksamhet, jämförbar med filosofi- och retorikskolornas. Det är svårt att finna och tala om professionella eller renodlade historiker, eftersom historieskrivare ofta skrev och sysselsatte sig med annat. Vidare hade historia ingen ämnesstatus i det antika skolsystemet. Visserligen läste man här historiografiska verk i urval, men främst som exempel på stil. Typiskt nog fanns ämnet inte bland filosofins subgenrer, och med något undantag ägnade sig

filosofer heller inte åt historieskrivning.<sup>36</sup> Det har alltså med rätta ifrågasatts om man ens kan tala om historia som en egen kunskapsdisciplin.

Kan vi då överhuvudtaget tala om en antik historiografisk tradition? Ja, att historia faktiskt ansågs ha en egenart framgår av den i språkbruket etablerade beteckningen. Som vi har sett talas det åtminstone från och med Aristoteles om *historia* som ett slags redogörelse för händelser, och man gör det som om det vore något helt vedertaget, med givna ramar. Historia tycks dessutom ha funnits som en kategori i bibliotekssammanhang.<sup>37</sup> Det var en erkänd beteckning på ett slags litteratur, och just här finns en grund för traditionsmekanismer. Den antika litteraturen uppvisar ofta vad vi kunde kalla genre- eller kanske ännu hellre modell-konservativa drag.<sup>38</sup> Man appellerade ideligen till etablerade modeller och erkända mästerskap, oftast i form av kreativ imitation. Marincola menar att historieskrivningen faller in i detta mönster. Här fanns efterbildning och emulering av klassiker i en rad olika avseenden: språkligt-stilistiska, berättartekniska och strukturella, och återkommande allmänna attityder, som entusiasm och kritisk distans.<sup>39</sup> Framförallt fick Herodotos och Thukydidens exemplarisk status, men det innebar inte att kritik saknades, eller att man såg sig tvungen att följa eller var låst av modellerna – tvärtom, vad man framförallt gjorde var att tävla med dem.<sup>40</sup> Överlag är tävlingen (*agōn*) med föregångare, som överallt i antik grekisk kultur, ett mycket framträdande drag i antik historieskrivning, och utifrån dessa omständigheter torde man kunna tala om element av trädning i antik historieskrivning.

Ett annat traditionsskapande inslag var att den grekiska historieskrivningen kom att kännetecknas av projektet med fortsättningshistoria. Där äldre historieskrivning slutade tog senare historiker vid.<sup>41</sup> Eventuellt var detta redan fallet med Thukydidens, som knyter an till den punkt där Herodotos slutar. Helt klart finns detta fortsättningstema från och med Xenofon, som tar vid där Thukydidens skildring av det peloponnesiska kriget tar slut. Här formeras den viktiga genre som fick namnet *Hellenika*, och flera verk bär just denna titel. Redan från början tycks emellertid fortsättningshistorierna ha utlöst tävlingar. Thukydidens blev den oomtvistade skildringen av krigets första tjugo år, men flera författare skrev sin egen fortsättning av hans historia.<sup>42</sup>

Vi kan alltså närma oss historieskrivningen som en litterär tradition, men bara under förutsättning att vi kommer ihåg att den var dynamisk, och väldigt bred och öppen.<sup>43</sup> Historia kunde skrivas av vem som helst, men det är ändå påtagligt hur många före detta politiker och militärer som blev ”historiker”. Bland de tidigaste gäller detta både Thukydidens och Xenofon. Under hellenistisk tid tycks det ha blivit vanligare att personer med annan bakgrund skrev historia. Däremot tycks den politisk-militära bakgrunden länge ha varit standard för romerska historieskrivare.<sup>44</sup> Detta innebär att antik historieskrivning har en mycket intim relation till det politiska livet, och vid sidan av filosofin och retoriken, var

historieskrivningen från allra första början en arena för formulerandet av politiskt tänkande.<sup>45</sup>

Det är också politiska värden i vid mening som lyfts fram av historieskrivarna själva. Den klassiska *topos* som oftast nämns vad gäller syftet med antik historieskrivning har fått sina mest berömda uttryck i Ciceros yttrande om historia som en livets läromästare (*historia ... magistra vitae*), och i Dionysios från Halikarnassos definition av historia som filosofi genom exempel.<sup>46</sup> I många bevarade historieverk finns varianter på dessa formuleringar, och hur framträdande detta faktiskt var framgår av inledningen till Polybios stora verk:

Om de som före mig upptecknat händelser hade undlåtit att lovprisa historien själv, vore det kanske nödvändigt att uppmana alla att tillägna sig och tillgodogöra sig sådana framställningar, eftersom det för människan inte finns något säkrare sätt att bättra sig än genom kunskap om förflutna händelser. Men nu handlar det inte om några få eller om att göra något halvhjärtat. Nej, så gott som alla har både börjat och avslutat <sina framställningar> med <att lovprisa historien själv>, genom att hävda att den lärdom man får av historien är den mest tillförlitliga skolningen och träningen inför det politiska livet, och att minnet av andras olyckor är det mest åskådliga och <egentligen> enda sättet att lära sig att med värdighet bära ödets växlingar. Uppenbarligen torde det inte vara någons, allra minst min, uppgift att upprepa vad som sagts så ofta och så väl.<sup>47</sup>

I hur hög grad detta anspråk på att vara politisk-militär skolning innebar att historieverk lästes av sin tilltänkta målgrupp är naturligtvis svårt att säga, men att det förekom redan före Polybios är klart. Ett belysande exempel på nyttoaspekten är att Alexander den stores fälttåg beledsagades av historiker som Kallisthenes, och att Herodotos beskrivningar påverkade makedoniernas förståelse av de österländska territorierna.<sup>48</sup> I diadokernas riken producerades både egyptisk och babylonisk historieskrivning – på grekiska och med tydligt övertagna drag. I det senare fallet närmast med det specifika syftet att vägleda de nya härskarna.<sup>49</sup> Därtill torde det vara rimligt att säga att historieskrivning fungerade som legitimerande ideologi. Till en del handlar det om att de egna folken och nationerna ställs i centrum, särskilt romersk historieskrivning var påtagligt etnocentrisk. Framförallt handlade det dock om de stora individerna. Detta påtagliga aktörsperspektiv fungerade inte bara som skolande *exempla* (gr. *paradeigmata*), utan också som en legitimering av den samhällsgrupp där ledare rekryteras. Historia skrivs för denna grupp, och handlar i hög grad om dess ledande personer.

I takt med att den antika världens politiska ordning förändras, från stadsstater till större riken, förändrades och breddades den historiografiska ansatsen. Från och med slutet av 300-talet f.Kr. växer verken i volym. De beställs oftare av monarker, och får därtill allt större läsekretsar. Där-

med uppkommer nya krav, som att idealisera och att underhålla.<sup>50</sup> Detta ger oss ett sammanhang för Polybios nedlåtande tal om historieskrivare och läsare som drivs av intresset för en god historia och nyfikenhet.<sup>51</sup> En annan, väldigt utbredd strategi var att vidga värdet till att gälla allmän moralisk fostran. Diodoros skriver att historieskrivningen genom mångfalden varnande exempel och imitationsvärdiga framgångsrika handlingar vidgar den mänskliga erfarenheten långt utöver vad ett enskilt liv skulle ha kunnat tillägna sig:

för den ger de gamles insikt åt de yngre, och den fördjupar den erfarenhet som de äldre redan har. Den gör vanliga människor värdiga att leda, och med hjälp av den odödliga äran sporrar den ledare till att åstadkomma de skönaste verk. Genom lovtalen efter döden gör den dessutom att soldater mer beredvilligt möter faror för fosterlandets skull, och med hjälp av eviga förbannelser leder den dåliga människor bort från impulsen till ondska.<sup>52</sup>

Redan Herodotos och Thukydidens använder *exempla* från det förflutna och laborerar med det förflutnas förebildlighet, men deras uttalade syfte är inte att förse oss med föredömen, och de är inte så explicit moraliserande.<sup>53</sup> Det är först från och med hellenistisk tid som den antika historieskrivningens fokus hamnar just här, på de exemplariska lärdomar som kunde dras ur det förflutna. Det förnyade intresset för moralisk fostran tycks ha legat i luften vid den klassiska tidens slut. Vi känner det från Sokrates och Platon, och från Isokrates och Xenofon. Och det tycks vara just Xenofon, som med verk som *Hellenika*, *Kyros uppfostran* och *Agessilaos* lade grunden för den syn på historieskrivningens fostrande roll, som både Polybios och Diodoros ger uttryck för i citaten ovan, och som vi dessutom känner från en rad andra historieskrivare, som Eforos, Livius och Tacitus för att bara nämna några exempel.<sup>54</sup> Det har rentav hävdats att den antika historieskrivningens ofta påtalade brister i historisk metod, dess vårdslöshet med källor och dokument, och dess kreativa (om)tolkningar av fakta, helt enkelt beror på att den såg som sin huvudsakliga uppgift att förse läsaren med uppbyggliga föredömen.<sup>55</sup> Under alla omständigheter kom historiografin genom sitt fokus på *exempla* att stå retoriken nära, och det är till relationen mellan historieskrivning, litteratur och retorik som vi nu ska vända oss.

### Historia, litteratur och retorik

Det torde redan ha framgått att det är problematiskt att tala om antik historiografi som historia i vår mening. I modern forskning har man rest frågan om vilken typ av verksamhet som historieskrivning egentligen var under antiken. Givet att det talas så lite om vad vi skulle kalla käll- och metodfrågor, och att så stor vikt läggs vid litterära och retoriska aspekter,

finns det anledning att närmare granska den antika historieskrivningens relation till dessa båda genrer.

På senare tid talar många om antik historiografi som en litterär tradition, vilket överensstämmer med hur ordet *historia* kommer att användas i betydelsen ”skildring”, med eller utan vidare bestämning.<sup>56</sup> Men även här gäller ett liknande förbehåll: vi kan inte utan omsvep återföra vårt litteraturbegrepp på det antika materialet; ”litteratur” är inte en kategori under antiken, och på grekiska saknas faktiskt ett motsvarande ord.<sup>57</sup> För vårt vidkommande innebär det att den skarpa distinktion vi tenderar att göra mellan (fiktiv) skönlitteratur och (faktisk) historia helt enkelt inte är meningsfull för det antika materialet – Xenofons *Anabasis* är ett uppenbart exempel på vad som föranleder onödigt tal om hybridformer.<sup>58</sup> Under större delen av antiken bedömdes historiografiska verk på språklig-stilistiska och moraliska snarare än faktuelle grunder.<sup>59</sup> Från allra första början tog historieskrivningen avstamp i och spjörn mot den muntliga poesins olika genrer, i synnerhet epiken, och för både Herodotos och Thukydides är ”Homeros” en naturlig jämförelsepunkt, såväl positiv som negativ.<sup>60</sup> Man betvivlade inte att det trojanska kriget ägt rum, och trots att *Iliaden* aldrig någonsin varit ”historia”, ens med antika mått mätt, vore det likväl inte helt omöjligt att tala om hexameterdiktningen, eller för den delen om viss elegisk, lyrisk och jambisk dikt i termer av antik grekisk proto-historiografi.<sup>61</sup> På samma sätt som ”historiska inslag” och ”historiska ämnen” (som genealogier och städers grundande) kunde ingå i eller rentav utgöra huvudämnet i poetiska genrer var den första historieskrivningen poetiskt färgad och i hög grad beroende av muntliga traditioner. Både Herodotos och Hippas från Elis turnerade, inte som barder, men väl som berättare.<sup>62</sup>

Hekataios och Herodotos må kritisera mytologiska och poetiska traditioner, men den homeriska epikens inflytande på Herodotos språk och stil är omiskänligt; i pseudo-Longinus *Om litterär storhet* kallas han rentav *homërikōtatos*, den mest homeriske av dem alla.<sup>63</sup> Liksom hjältedikten med sina sånger, vill Herodotos med sin berättelse förhindra att ”människors dåd med tiden ska blekna i minnet”; han vill inte att ”de storslagna och häpnadsväckande bragder, som dels hellenerna, dels barbarerna uppvisat, ska vara utan rykte (*aklea*)”.<sup>64</sup> Därmed kan hans historiska prosa, trots alla avståndstaganden från den poetiska traditionen, ses som en förlängning av den episka diktens prototypiska funktion som skapare av (oförgängligt) rykte, *kleos (afthiton)*.<sup>65</sup>

Det historiografiska brottet med denna tradition kom först med Thukydides: ”Detta verk har inte skrivits för att vara ett tävlingsbidrag för stunden, utan för att vara en egendom för evigheten”.<sup>66</sup> Thukydides gör klart att han i och genom sin skriftliga prosa lämnat de muntliga framträdandenas ögonblicklighet bakom sig, och därtill bytt deras tillbakablickande kleos-ekonomi, ära för den enskilde, mot ett generellt fokus på det

paradigmatiska i det förflutna, och på dess nytta för framtida generationer.<sup>67</sup> Men epiken gör sig gällande även hos honom, både direkt och (kanske främst) indirekt via Herodotos, tragedin och i någon mån Pindaros.<sup>68</sup> Med *Iliaden* delar både Herodotos och Thukydides verk övergripande likheter i berättarteknik och -struktur. Alla tre berättar med blandning av enkelt narrativ och direkt tal, och alla tre låter oss ta del av olika karaktärers mentala processer, deras känslor och tankar, genom så kallad intern fokalisering.<sup>69</sup> Liksom i *Iliaden* står ett storkrig i centrum hos både Herodotos och Thukydides, och krigsskildringarna i deras verk, liksom i mycken annan antik historiografi, sker i *Iliadens* skugga – tydliga exempel är gestaltandet av utmaningar, och skildringar av krigsråd, kataloger över trupper och jämförelser mellan olika expeditioner.<sup>70</sup>

Det har ibland talats om Herodotos som den ”episke” och om Thukydides som den ”tragiske” av vår västerländska historiografis båda fäder.<sup>71</sup> Att tragedin, som vi känner den, går att finna hos båda två står bortom alla tvivel, men förhållandet mellan tragedi och historiografi är ändå svårt att precisera, inte minst eftersom epiken står som deras gemensamma anfader. Det är vidare vanskligt att urskilja det specifikt tragiska i det allmänt dramatiska. Svårigheterna gäller även för den athenska ”guldåldern”, en epok från vilken både drama och historiografi inte bara bevarats, utan därtill skapats av människor som ska ha känt varandra (Herodotos och Sofokles), och som kom från och delvis måste ha verkat i samma miljö (Thukydides och Euripides).<sup>72</sup> Det är inte minst därför som beröringspunkterna mellan de båda genrerna kanske förefaller vara som störst under just 400-talet f.Kr.<sup>73</sup> Den hellenistiska historieskrivning, som Polybios kritiserade för att vara för dramatiserad och sensationalistisk, och som föranlett tal om en egen (sub-)genre, så kallad ”tragisk historia”, lämnar vi här åt sidan, då vi helt enkelt inte kan bedöma den i annat än fragment och andrahandsomdömen.<sup>74</sup>

Som gemensamma drag brukar man peka på att både tragedin och historiografin var mimetiska genrer, som i hög grad rörde sig i och tematiserade elitskikten, ledare och aristokrater, i politik och krig.<sup>75</sup> Hos Herodotos har ett antal episoder och därmed relaterade motiv och teman pekats ut som särskilt tragiska: Kroisos högmod och fall är förstås det främsta, men det finns även andra.<sup>76</sup> I fallet Thukydides har hela hans verk lästs som en Athens tragedi, varmed man återigen framförallt menar dess fall.<sup>77</sup> Men föreställningen att stater, grupper och personer genomgår cykler av *ups and downs* är inte specifikt tragisk, utan snarare generell för det antika grekiska tänkandet. När man under antiken framhöll Thukydides kvaliteter var det snarare talen och hans levande framställningssätt som avsågs; hans förmåga att förvandla läsaren, eller snarare åhöraren, till åskådare.<sup>78</sup> I sin skrift om hur historia bör skrivas, en av de få uttalat teoretiska texter som bevarats, utropar Lukianos det åskådliga levandegörandet – *enargeia* – som ett historiografiskt ideal.<sup>79</sup>

Den antika historieskrivningen har alltså tydliga arv från den poetiska traditionen, och delar många drag och ideal med litteraturen i vid mening. Samtidigt är det klart att den betraktades som något eget. Vi har lärt känna den som antikens främsta, mest varierade form av prosaberättande, och som sådan kom den att utöva inflytande på andra prosagenrer som romanen, även om just romanens beroendeställning har överdrivits.<sup>80</sup> Allra närmast historiografin stod dock retoriken, och det är till förhållandet dem emellan vi nu vänder oss.

Att antikens historieskrivning hade en intim relation till retorik är väl etablerat i forskningen. Detta är heller inte förvånande eftersom retorikämnet hade en stark ställning i antik kultur och utbildningsväsende. Ur eftervärldens synvinkel må Platon och hans akademi blivit mer känd och inflytelserik än Isokrates *filosofia* och *paideia*, men ur ett antikt perspektiv är det snarast tvärtom.<sup>81</sup> Klart är att de gamla historieverken i hög grad kännetecknas av olika klassiska retoriska tekniker. Man har gjort troligt att det finns ett visst sofistiskt inflytande på den tidiga historieskrivningen, och vi vet att flera senare historiker hade en utbildning i retorikskolor.<sup>82</sup> I själva verket var all utbildning retoriskt inriktad, alltmedan historia inte var något eget ämne i antikens skolväsende. Historiska exempel var visserligen vanliga i retorik av olika slag, och man tycks dessutom ha använt historiska skrifter som exempel på stil i retorik- och grammatikundervisningen.<sup>83</sup> Men även om antik retorik ofta visar sig vara historisk kvarstår hela tiden en avgörande skillnad: allt sedan Isokrates och Aristoteles hade retoriken – till skillnad från historia – definierats disciplinärt.<sup>84</sup>

Under de senaste trettio åren har retorisk-litterära analyser blivit en viktig och etablerad del av forskningen om antik historieskrivning. Retoriska analyser av antik historieskrivning har tagit sina utgångspunkter i modern litteraturteori och nyare kulturhistoria.<sup>85</sup> Till stor del handlar det om kompletterande forskning med nya frågor, men det har också funnits stridsfrågor: i hur hög grad har retoriska principer präglat antika historieverk, och vad innebär en retorisk prägling för kunskapsfrågornas ställning. Den traditionella uppfattningen har varit att antik historieskrivning hade ett starkt sanningsideal, även om det i praktiken varierat i hur hög grad idealet varit styrande och uppfyllts. Man har dessutom pekat ut ett antal metodiska brister jämfört med modern historievetenskap, och många problem med att använda antika historieverk som källor.<sup>86</sup> Mot detta har flera forskare hävdat att antikens historiker medvetet betraktade flera sanningsfrågor som sekundära i relation till de retoriska-litterära modeller som tillämpades.<sup>87</sup> Detta är skälet till vi i antik historieskrivning finner så mycket klichéer och så lite faktiska historiska undersökningar. Eftersom det finns vissa systematiska mönster vad gäller den antika historiografins ”brister”, reses frågan om det eventuellt kan bero på något annat, på andra kunskapsprinciper, snarare än på misslyckanden.

De två mest inflytelserika retorisk-litterära läsningarna – man skulle

kunna tala om moderna klassiker – är T. P. Wisemans *Clio's cosmetic* (1979) och A. J. Woodmans *Rhetoric in classical historiography* (1988). Vi ska här uppehålla oss vid den senare skriften eftersom den blivit en replipunkt i debatten rörande antik historiografi och retorik. Woodman tar sin utgångspunkt i motsättningar mellan historiker och litteraturvetare, och driver genomgående tesen att det finns avgörande skillnader mellan antik och modern historieskrivning. Han menar att detta beror på att antik historia primärt är en retorisk genre, och att den därför i moderna termer måste sägas vara mer litteratur än historia.<sup>88</sup> De som vill betona kontinuiteten mellan antik och modern historieskrivning faller oftast tillbaka på Thukydides och Cicero, och av detta skäl inleder Woodman med en behandling av dem. Han argumenterar för att Thukydides inte bara undersöker vad som skett utan att hans framställning dessutom förhåller sig till flera samtida texter: han tävlar med Homeros och Herodotos och anknyter till tragediernas och epikens krigsskildringar, men även medicinska texter tycks ha använts.<sup>89</sup> Woodman betonar att det inte minst är just denna intertextualitet som gör texten trovärdig i ett antikt sammanhang. Ett annat centralt inslag som uppmärksammas gäller Thukydides programmatiska idé om upprepningar av liknande händelser i framtiden. Woodman menar att detta perspektiv genomsyrar framställningen, och att vi därför inte kan dra någon tydlig gräns mellan vad som hänt och vad som ”kommer att hända igen på mer eller mindre samma sätt”.<sup>90</sup>

En annan viktig punkt i debatterna om retorik och sanning har handlat om Ciceros principiella diskussion i texten *Om talaren* (*De oratore*). Här diskuteras historieskrivning som en viktig uppgift för en talare, och det är påtagligt hur historieskrivningen behandlas ur retorisk och litterär synvinkel, medan kunskapsmässiga frågor spelar en mycket liten roll. Detta har naturligtvis gett stöd för dem som ser den retoriska utformningen som överordnad det sakliga innehållet. Mot en sådan tolkning har bland andra P.A. Brunt argumenterat att Cicero alls inte sätter retoriska modeller och hänsyn över sanningskravet: förvisso spelar frågor om historiska undersökningar, eller om hur man ska nå sanning, ingen som helst roll i dialogen, men så är inte heller detta textens ämne – här behandlas relationen mellan retorik och historieskrivning. Det tydligaste exemplet på att Cicero inte håller retorik och berättartekniska hänsyn för viktigare är sanningen finner Brunt i följande passage: ”Alla vet ju att historieskrivningens första bud är att inte drista sig att säga något osant, det andra att inte underlåta att säga det som är sant. Det får inte finnas misstanke om att författaren styrs av partiskhet eller illvilja. Dessa grundstenar är allmänt kända”.<sup>91</sup> Här framställs sannings- och opartiskhetskraven mycket tydligt som grundläggande och självklara. Brunt argumenterar för att detta var den vedertagna uppfattningen under antiken; flera antika historiker kritiserar sina ”kollegors” retoriska förvanskningar. Hans slutsats blir att det visserligen finns många retoriska inslag i antik historieskriv-

ning, men om dessa tar prioritet över sanningskraven beror det inte på någon teori, utan på bristfällig praktik.<sup>92</sup>

Woodman riktar ett generalangrepp mot Brunt och flera andra forskare: när Cicero talar om sanning (*veritas*) åsyftas vad vi idag skulle kalla opartiskhet. Woodman läser alltså de senare meningarna i citatet ovan som en specificering av de tidigare. Han argumenterar utförligt för att både enskilda passager och hela resonemang, i såväl texten *Om talaren* som i andra skrifter och brev, pekar på att sanningskravet måste förstås som ett krav på just opartiskhet.<sup>93</sup> Samma uppfattningar finns även i Lukianos verk om hur man ska skriva historia.<sup>94</sup>

En central roll i Woodmans tolkning spelas av begreppet *inventio* (gr. *heuresis*). Hos Cicero förklaras detta som att man genom en elaborering framställer något som så likt verkligheten att det förefaller trovärdigt och sannolikt, och härvidlag är det ingen fråga om sant eller falskt. Woodman vidgar diskussionen till att gälla antik historieskrivning överlag och betonar hur stora skillnaderna mot moderna uppfattningar är. Det handlar för de antika historieskrivarna om att skapa en trovärdig framställning av det givna fallet, inte fortsätta ställa frågor och undersöka vidare som en modern historiker skulle göra.<sup>95</sup>

Ett viktigt drag i Woodmans tolkning som ofta förbises gäller just den status ”fakta” har i antika resonemang om historieskrivning. Låt oss nu återvända till det ovan anförda Cicerocitatet, som fortsätter: ”Dessa grundstenar är allmänt kända, själva byggnaden består sedan av innehållet och den språkliga formen.” Woodman menar att vi här har en helt central distinktion mellan grundstenar (*fundamenta*) och (över)byggnad (*exaedificato*), och att denna ger en nyckel till förståelsen av antik historieskrivning. Med stöd inte bara från Cicero, utan också från Livius och Plinius menar Woodman att grundvalarna närmast är en hård kärna av kända data. Dessa data, krävde man, skulle vara korrekta. Vi kan kalla det ”publika fakta” av typen vem som var konsul, en lags genomdrivande, eller ett krigsutbrott. Den kritik som formuleras i texten *Om talaren* skjuter in sig på att äldre romersk historieskrivning, till skillnad från grekisk, bara återger och ordnar sådana publika fakta, utan att elaborera och levandegöra deras handlingar och skeenden. Det senare är just överbyggnaden, och här gäller de retoriska kraven på trovärdighet. Till överbyggnaden räknas i Ciceros text inte bara framställningens stil, utan också innehållet. Det kan handla om individers karaktär och avsikter, om hur saker sades, och om gestaltandet av händelser. Enligt Woodman tycks man inte ha sett någon motsättning mellan den hårda kärnans data och överbyggnadens elaborering, trots att det i princip kan handla om något som, ur vårt perspektiv, är sant respektive något som är falskt. I antiken var det just retorikens uppgift att ge en levande och trovärdig tolkning av fakta. För den moderna forskaren kan det vara ett problem att dessa saker inte skiljs åt, men det är bara för oss som denna fråga reses.<sup>96</sup>

De retorisk-litterära tolkningarna av antik historieskrivning har delvis inspirerats av narratologisk teori, men det finns en viktig skillnad som måste betonas. I narratologiska och retoriska analyser av modern historieskrivning är poängen ofta – som t.ex. hos Hayden White – kritisk i relation till modern historievetenskap. Man försöker visa hur retoriska och litterära mönster gör sig gällande i historieberättandet *trots* de rent kognitiva vetenskapsideal som odlats av moderna forskare. I retorisk-litterära analyser av antik historieskrivning är poängen en helt annan. Här handlar det om ett försöka visa hur annorlunda ”de gamle” var, och hur modern antikforskning har misslyckats med att förstå detta. Woodman med flera menar att de antika historieskrivarna opererade med retoriska och litterära ideal. Det handlar alltså om att blottlägga deras egen självförståelse och deras medvetet tillämpade principer.

Woodmans läsningar har varit mycket viktiga för modern forskningsdebatt. Många har helt eller delvis accepterat hans tolkningar, men det finns många som är avvisande, och debatten har pågått i drygt tjugo år nu.<sup>97</sup> Ett par aktuella artiklar kan exemplifiera spännvidden i kritiken. J.E. Lendon menar att Woodmans och andras retoriska tolkningar underminerar traditionell antikforskning, och innebär att de antika historikerna tillskrivs godtycklig fabulering. Enligt honom skilde man under antiken mellan retorik och historieskrivning som två olika genrer, och även om retoriska utsmyckningar var viktiga har man övervärderat den roll de spelade. Tvärtom, menar han, var sanningskraven ungefär desamma som idag.<sup>98</sup> En mer specifik och nyanserad kritik kommer från C. Damon. Hon fokuserar på relationen mellan sanning och det trovärdiga eller sannolika i antik historieskrivning, och betonar att *inventio* inte innebar fria påhitt, utan att det var omgärdat av flera begränsande faktorer. Damon exemplifierar med kritik från ögonvittnen vad gäller samtidshistoria, och hur historiker som sysslar med äldre tidsperioder tenderar att dekonstruera varandras berättelser. I flera faktiska fall, argumenterar Damon, blir skillnaden mellan sanning och sanningslikhet inte särskilt stor, inte ens i Woodmans egna exempel. Genom exempel visar hon att vi oftast kan skilja mellan de två där avvikelserna blir större.<sup>99</sup>

Woodmans teser är alltså omstridda, och detsamma gäller alla mer långtgående retoriska läsningar. Sakfrågorna är ofta mycket komplicerade skulle kräva stort utrymme för att utredas. Klart är emellertid att frågan om vilka grundpremissor för sanning, kunskap och framställning som antik historieskrivning opererar med har problematiserats högst betydligt genom Woodmans forskning. Det finns också flera andra moderna forskningsbidrag som bidrar till att fördjupa problematiken ytterligare.

Under hellenistisk och romersk tid gjordes en distinktion mellan tre kategorier: sann historia, falsk historia samt kvasihistoria, som liknar sann historia. Den tredje gruppen motsvarar ungefär vad vi skulle kalla fiktion och dit räknas bl.a. komedin och pantomimen. Kategorin falsk historia

gäller orimliga fenomen i gamla myter: Medeas drakvagn och dylikt. Sann historia gäller sådant som antas faktiskt ha hänt. Så långt är det inget märkvärdigt för en modern läsare, men tillämpningen av dessa kategorier är i flera avseenden förvånande. Tragedier räknas som delvis falsk historia, och delvis sann. Till sann historia hör mycket av vad som berättas om heroer och gudar.<sup>100</sup> Antikens ”sann historia” är alltså en helt annan kategori än vårt moderna sanningsbegrepp. En liknande komplikation gäller begreppet *mythos*. Det finns flera antika innebörder, men för de antika historieskrivarna tycks *mythos* ha blivit ett negativt laddat kontrastbegrepp till *historia*. På ett sätt som ter sig bekant för en modern läsare ställs här berättelser som är bisarra och överdrivna mot det sanna, sannolika och trovärdiga. Men det hela kompliceras av att mycket av det som vi kallar myt (som Theseus strid med amazonerna) under antiken klassificerades som sann historia, efter att man gjort rationella tolkningar av vad som kan ha skett.<sup>101</sup>

En annan komplikation är att det nästan inte alls talas om sanning i antik historieskrivning, och detsamma gäller överlag om hur man når kunskap. Även opartiskhet, och hur den ska nås, är blygsamt berört. Man talar i allmänhet om dessa saker i negativa termer, som lögn respektive partiskhet. Vidare diskuteras dessa frågor oftast bara konkret, i samband med specifik kritik av uppgiftslämnare och historieskrivare.<sup>102</sup> Ett sätt att närma sig frågan om sanningens status i antik historieskrivning skulle alltså kunna vara att se närmare på vad som klassificeras som lögn. Just denna ansats finner vi i en artikel av T. P. Wiseman.

Wiseman har utifrån den kritik historiker riktar mot andra historiker urskilt sju kategorier av lögn i antik historiografisk praktik. Den första formen gäller att en skildring är tendentiös, dvs. partisk. Detta är en relativt vanlig anklagelse, som ofta omtalas som smicker eller illvilja. Den andra formen av lögnkritik Wiseman urskiljer gäller *mythoi*, dvs. berättelser om sådant som strider mot naturen. Även denna kritik är relativt vanlig. En besläktad form av lögn gäller de från hellenistisk tid vanliga reseberättelserna som kritiseras för att vara orimliga. Den fjärde sorten gäller effekter av retorik och dramatiserande skildringar. Wiseman menar att historiker förvisso kritiserar andra historiker i frågor som dessa, men med undantag för Polybios är det ingen principiell kritik. En femte form av lögn gäller att historikern berättar saker utan att ta ansvar för dem, och istället refererar till auktoriteter och traditionen, till ”vad som berättats”. En sjätte typ av lögn gäller att för mycket detaljer anges i syfte att göra skildringen trovärdig. Detta gäller särskilt detaljerade elaboreringar av händelser i äldre tid. Enligt Wiseman är det endast Polybios som fördömer detta explicit. Han drar därför slutsatsen att det inte rör sig om någon standardinvändning, och att retorisk elaborering i praktiken betraktades som tillåten. Denna slutsats förstärks ytterligare av den sista formen av lögn, som handlar om motsatsen: för få detaljer, och för lite

elaborering av händelser och skeenden, dvs. för lite retorisk framställning. Wiseman understryker att dessa aspekter av antik historieskrivning är så främmande för oss att moderna forskare blir blinda för dem. Analysen av antik praxis i lögnkritiken leder till slutsatsen att skillnaderna mellan antik och modern historieskrivning måste sägas vara mycket stora. Härvidlag anknuter han på flera punkter till Woodman, och hela denna analys tycks ge ett ganska starkt stöd för de retoriska tolkningarna av antik historiografi.<sup>103</sup>

Det komplicerade med sannings- och trovärdighetsfrågor i antik historisk framställning kan vidare belysas med de i antika historieverk så frekventa återgivna talen.<sup>104</sup> Det mest berömda torde vara Perikles begravningstal i Thukydides tappning, men även många andra har blivit klassiker. Dessa återgivna tal spelar en viktig roll hos alla antika historieskrivare redan genom att de ofta utgör en betydande del av framställningen – hos Thukydides handlar det om så mycket som en fjärdedel av texten. Talen är av central betydelse genom att de blottlägger motiv, och vad som står på spel i de olika skeendena. De är även viktiga som inlevelseskapande framställning; i de mest effektivt konstruerade fallen förvandlar de läsaren till åskådare och åhörare. Den närvarokänsla som suggereras fram är betydelsefull som ett mediafenomen: här möter man de ledande gestalternas agerande på stadsstaternas politiska scen. På detta sätt konstrueras den historiska berättelsen i antik historieskrivning mimetiskt i relation till antik politik.<sup>105</sup> Av central betydelse för våra frågor är att det både i den historiska gestaltningen och i de offentliga anförandena är retoriska principer som är styrande. Talekonsten var helt central i det politiska livet, och i den antika världen lyftes den fram som den största äran som kunde vinnas efter krigiska bedrifter. Redan de homeriska hjältnarna visste att krig och talekonst ”båda ger ära”, och som Foinix påpekar hade han att lära Akilles ”att lägga väl dina ord och bli djärv och beslutssam i handling”.<sup>106</sup> De homeriska eperna består för övrigt till över hälften av just direkt tal.<sup>107</sup>

Lika självklara som de återgivna talen är för antikens historieskrivning, lika problematiska är de för moderna historiker.<sup>108</sup> Talen är kortare än vad de ofta måste ha varit, och oftast väljer historieskrivaren ut just två tal som ställs mot varandra. De präglas i hög grad av författarens stil och argumentation, och de används uppenbarligen för att belysa aktörers karaktärer och olika skeenden, och de kan dessutom innehålla historikerns egna principiella utläggningar.<sup>109</sup> Man var nu inte omedveten om detta under antiken, men man såg ändå inte talen som förfälskningar. Thukydides skriver att det är omöjligt att minnas exakt hur orden föll, och att han ”därför låtit talarna yttra sig så som enligt min mening snarast påkallades av varje enskild situation varvid jag höll mig så nära som möjligt till själva andemeningen i det som verkligen sades”.<sup>110</sup> Det blir snart tradition att rama in tal med uttryck som ”ett tal av denna typ” eller ”han sade

sådana här saker”. I traditionen utkristalliseras en sorts lämplighets- och sannolikhetsprincip för de återgivna talen, givet aktören och omständigheterna. Här kan man se en rörelse i riktning mot retoriska regler och typer, och det blir allt tydligare att det är läsarens och senare tiders begrepp om sannolikhet som ställs i centrum.<sup>111</sup> Av principerna om lämplighet och sannolikhet följer ett anakronistiskt moderniserande av talen. Dessa faktorer förstärker de antika historieverkens retoriska karaktär, och detta än mer hos senare historiker som ofta alluderar på eller t.o.m. modellerar på återgivna tal hos äldre historiker. Här finns ett inslag av tävling med föregångare via ombud, som ger det hela en litterär och ohistorisk kvalitet.<sup>112</sup>

De frågor man strider om gällande retorikens roll i antik historieskrivning är många och inte lätta att få ett samlat grepp om. Som vi sett är det en härva av flera olika problem, men här finns ett par principfrågor som komplicerar debatten högst avsevärt. För det första har debatterna aktualiserat övergripande och i förhållande till sakfrågorna externa konflikter och hotbilder. Till viss del upprepar debatten välbekanta mönster från striderna mellan traditionella vetenskapsideal och den så kallade post-moderna utmaningen. En annan extern tematik gäller bilden av den klassiska antiken som grunden för den moderna kulturen. Denna bild utmanas självfallet av starka teser om djupgående annorlundahet. En ytterligare hotbild gäller de retoriska läsningarnas problematisering av det historiska värdet i viktiga källor för antikforskningen. Debatternas intensitet och komplikationer kan knappast förstås fullt ut utan dessa externa faktorer, men det är svårt att se att dessa har med själva sakfrågan att göra.

För det andra möts i debatten om retorik och historieskrivning olika frågeriktningar och kunskapsintressen. Både frågor om källvärde och frågor om kunskapsprinciper i antik historieskrivning är fullt rimliga. De står inte i någon nödvändig motsättning till varandra, men företrädare för de två frågeriktningarna har likväl kolliderat med varandra. Striderna om hur man ska tolka förhållandet mellan sanningsprinciper och retoriska principer i antik historieskrivning handlar ytterst sett om grundläggande förutsättningar. Det handlar om relationen mellan antik historieskrivning och modern. Alla betonar naturligtvis att det finns skillnader, men frågan är om de två kan sägas tillhör samma grundkategori, samma art, eller inte. Är antik *historia* överhuvudtaget historieskrivning i någon rimlig mening? Om man påstår att så är fallet kan man bedöma de antika historieskrivarnas verk i relation till moderna historieforskningens principer. Att just detta gjorts, och görs, visar hur levande förutsättningen om en övergripande historiekategori är. I de mer systematiska försöken i den retoriskt-litterärt inriktade forskningen problematiseras just denna förutsättning. Man menar att skillnaderna i vilka principer som styr verksamheten är så stora att det måste sägas handla om två helt olika kunskapsaktiviteter. Vi ska i nästa avsnitt fördjupa problematiken genom att betrakta den ur en annan synvinkel.

## Historieskrivningens objekt

Från att ha behandlat antik historieskrivning som subjektiv verksamhet – principer för framställningen – vänder vi oss nu till dess objekt. Med en klassisk formulering skulle man kunna ställa frågan om vilken historiesyn de antika historieskrivarna har. Det finns en påtaglig koncentration på ledande män och lysande handlingar, stora händelser och märkliga fenomen. Men de frågor vi nu vill ställa är av mer grundläggande karaktär: Vilka generella bestämningar ges äldre tid och dess skeenden i den antika historieskrivningen? Vilka övergripande förhållanden mellan förflutet och samtid impliceras?

Till att börja med måste det betonas att det finns mycket litet explicit om detta i antik historieskrivning. Här finns mycket berättande, men i stort sett inte några ”teorier” eller principiella utläggningar. Indirekt kan naturligtvis en del läsas ut, men detta är som vi snart ska se en komplicerad operation. Det finns ett antal hävdvunna beskrivningar av antik historiesyn, och man kan urskilja tre huvudtyper. Det har talats om guldålders- och förfallsskildringar, cykliska föreställningar eller kretslopp, samt skisser av en ”civilisationshistorisk” utveckling mot allt större och mer avancerade samhällen.<sup>113</sup>

Alla dessa tre kan ges visst stöd i antika texter, men det är tveksamt om man kan tala om (någon av) dem som en historiesyn i egentlig mening. Det är oftast ganska få och skissartade utsagor man bygger på, och risken för övertolkning är påtaglig. Vidare är förhållandet mellan de tre olika typerna av historieföreställningar oklart: trots att de kan sägas motsäga varandra tycks det inte finnas några strider mellan företrädare för olika synsätt. Tvärtom går det nog så ofta att hitta stöd för de olika synsätten i en och samma text. Detta är en tydlig indikation på att det inte handlar om teorier eller läror (lärostrider är välkända i antiken), utan om något annat. Vi menar att begrepp som historiesyn, historiebild och historieföreställningar är problematiska vad gäller antik historieskrivning. Även om dessa termer mest kan förknippas med äldre forskning fortsätter de att göra sig gällande i moderna studier.<sup>114</sup> Samma problem finns med liknande konstruktioner utifrån ”det förflutna”.<sup>115</sup> Vår kritiska ansats ska ta sin utgångspunkt i begreppshistoriska analyser av den antika historieskrivningens objekt.

Som vi sett syftar begreppet *historia* under antiken på undersökande verksamhet och historieskrivning som en genre. För vårt vidkommande är det viktigt att lägga märke till att det antika begreppet *historia* i allmänhet inte användes för att beteckna det förflutna. Med detta reses frågan om hur man då talade om äldre skeenden under antiken; här är Christian Meiers begreppshistoriska utredningar viktiga.<sup>116</sup> Generellt sett är svaret att man använder sig av grammatiska förflutenhetsformer. Det finns stora inbördes skillnader mellan olika historiografiska verk, men som helhet betraktad utmärker sig genren genom såväl frekvensen som detaljgraden

av olika tidsuttryck.<sup>117</sup> Meier betonar emellertid att det inte finns något enhetligt begrepp för historia som ett objektområde, och det finns heller inga tecken på att historieskrivarna åsyftar något sådant. Vad som återstår är ett heterogent och icke-koordinerat språkbruk om förfluten tid. När Herodotos talar generellt om sitt ”objekt” används uttryck som *ta genomena ex anthrōpōn* (det som skett genom människor) och framförallt begreppet *ergon* (sak, dåd, verk). Med dessa avses inte bara militära och politiska fenomen utan även byggnadsverk, seder och institutionaliserade ordningar. Det närmaste Thukydides kommer generella objektsbegrepp är hans tal om *ergon*, *gignesthai* (att bli, att inträffa), och *pragma* (sak, handling, uppgift, förlopp, tilldragelse, angelägenhet, skeende). Hos Polybios används begreppet *praxis*, vilket betecknar agerande i en allmän mening.<sup>118</sup> Utöver detta finns andra beteckningar på äldre skeenden, av vilka *ta palaiā* och *ta archaiā* (det gamla) torde vara de mest frekventa. Båda dessa begrepp motsvarar ofta vad vi idag kallar ”myt”.<sup>119</sup> Enligt Meier finns några få undantagsfall då begreppet *historia* används om objektet, det man talar om i det förflutna, men även i dessa fall menar han att den litterära innebörden är den grundläggande komponenten. Slutsatsen blir att begreppet historia primärt betecknade en litterär form eller ram, och sekundärt summan av de i formen bevarade handlingarna, skeendena och förloppen.<sup>120</sup>

Dessa begreppshistoriska aspekter öppnar för en komplicerad problematik. Skillnaden är avsevärd mellan det antika begreppets innebörd av undersökning, skildring och historieskrivning, och den moderna dubbeltydigheten i ordet historia: både en subjektets verksamhet (historieskrivning) och ett objektområde (det förflutna). Skillnaden accentueras av att det moderna historiebegreppet, trots sin principiella dubbelhet, präglats av den ”objektiva” kopplingen till det förflutnas karaktär och skeenden.<sup>121</sup> Allt detta har stora konsekvenser för begrepp som *historiesyn*. Härmed avses vanligen föreställningar eller teorier om det förflutna och dess skeenden, ofta rörande drivkrafter eller vad som överlag anses viktigt i historien. Begreppet *historiesyn* förutsätter emellertid ”historia” som en objektskategori, en företeelse eller entitet, som man kan ha olika synsätt eller perspektiv på. Detta villkor är uppfyllt i modern tid, men som vi sett var detta inte fallet under antiken, eftersom ordet *historia* betecknade historieskrivning. Naturligtvis kan man använda *historiesyn* som ett analytiskt begrepp, men av de begreppshistoriska utredningarna ovan följer att det är problematiskt även att tala om och studera ”antik *historiesyn*” eller ”uppfattningar om det förflutna”. De heterogena antika språkbruken kring det förflutna var inte begreppsligt integrerade till en ”entitet” på det sätt som som är fallet i modern tid. För antikens kultur var ”det förflutna” – som principiellt skilt från ”nuet” – inte tematiserat som ett objekt. Historien eller det förflutna var inget som antika författare hade något synsätt på eftersom det inte var begreppsliggjort.

De begreppsliga villkoren för möjligheten av begrepp som historiesyn uppkommer under 1700-talets andra hälft, då det moderna historiebegreppet etableras. Här är Reinhart Kosellecks begreppshistoriska forskningar grundläggande. Han menar att begreppet historia under 1700-talet närmast blir en ontologisk kategori som betecknar processer vilka leder till fundamentala förändringar av samhällen, kulturer och människor. Ett centralt tema i uppkomsten av detta moderna historietänkande var erfarenheten av och betoningen på skillnaderna mellan äldre tid och nuet. Framförallt begreppsliggjordes detta som ett framstegstänkande, och det formulerades förväntningar om ytterligare förändringar i framtiden. Det är ingen slump att det just under 1700-talet myntas nya begrepp som *världshistoria* och *historiefilosofi*. Det är den moderna objektskategorin historia som öppnar möjligheten till en diskussion rörande olika typer av historiesyn. På detta sätt finns här en klyfta mellan den antika och den moderna språkvärlden, där det tycks svårt att översätta dem emellan.<sup>122</sup> I Zachary Sayre Schiffmans nyutkomna *The birth of the past* drivs från andra utgångspunkter resonemang som leder till likartade slutsatser. Han menar att *det förflutna* som modern kategori – där den kvalitativa skillnaden mellan nutid och dåtid är närmast definitionsmässig – inte uppstår förrän i mitten på 1700-talet.<sup>123</sup>

Utifrån allt detta förfaller det rimligt att tala om ett ”epistemiskt brott” gällande hur dåtid och nutid relateras till varandra före och efter 1700-talet. Därför kan vi vad det gäller antiken bara destillera fram *vad vi kallar historiesyn* eller *bilder av det förflutna* ur en rad olika, ej sammankopplade begrepps användningar. När forskare talar om antik historiesyn eller föreställningar om det förflutna görs en analytisk operation där ett objekt konstrueras som inte har någon motsvarighet i antika tänkesätt. Man projicerar en modern förståelse av historiens objekt på antika historieskrivare, och med detta döljs det som skulle blottläggas: *deras* objekt.

Denna vår analys ligger på en mycket generell nivå, och det kan tyckas problematiskt att homogenisera antik respektive modern historieskrivning till två enheter. Förvisso finns det betydande skillnader mellan olika antika historieskrivare, och än mer mellan olika moderna historiker, men anspråken i den forskning som anförts är att det är berättigat att tala om grundvalar som är gemensamma för båda epokerna. Vårt fokus ligger här på grundläggande begrepps bildning och på de perspektiv som följer med detta. De skillnader som finns mellan olika historiker, är skillnader inom ramen för de primära kategorier, som utgör förutsättningar för historieskrivandet under respektive period. Det är just dessa förutsatta grundbegrepp som forskningen haft svårt att få syn på, och som döljs i bruket av kategorier som historiesyn och bilder av det förflutna. Flera av de moderna studier som behandlar antikens historiesyn eller ”notions of the past” är nu både bra och resultatrika, men deras poänger gäller mer specifika förhållanden än vad som intresserar oss här.<sup>124</sup> De ger t.ex. analyser

av skillnader mellan olika författare, verk och genrer, av förändringar över tid, eller av olika bruk av exemplar, och strider om olika bilder av äldre skeenden. Men i denna forskning finns en oklarhet rörande den antika historieskrivningens grundläggande objekt. Man förutsätter historien eller det förflutna som en given objektskategori, och studerar hur antika författare på olika sätt ger uttryck för eller konstruerar innehåll i denna kategori. Man ser inte att antiken saknar denna kategori, och genom att oreflekterat tillämpa den osynliggörs *deras* tänkesätt och förutsatta kategorier.

Denna kritiska analys av forskningen får inte ses som ett försök till kvasifilosofisk debatt om det förflutnas existens eller icke-existens. Det handlar om ett försök att komma åt den antika historieskrivningens grundläggande tänkesätt och kategorier – dess *mindset*. Det är inte heller något påstående om att man under antiken inte kunde se skillnad mellan tidigare och senare i rent tidslig-kronologisk mening. För dem implicerade däremot inte tidsskillnader att det också finns nödvändiga skillnader mellan samhällen, processer, tänkesätt etc. I modernt historietänkande däremot flyter tidsskillnader samman med kulturskillnader, och när det så sammansatta begreppet ”det förflutna” tillämpas på äldre tid uppstår problemet vi diskuterar.<sup>125</sup>

Här reses emellertid ett metodproblem.<sup>126</sup> Hur ska man kunna närma sig en förståelse av det antika sättet att betrakta och förhålla sig till äldre tider som undviker att projicera våra grundkategorier på dem? Till att börja med ska vi undvika begrepp som historiesyn och bilder av det förflutna. Vi har hittills följt etablerat språkbruk och använt ordet ”det förflutna”, men på grund av dess moderna konnotationer skall vi i fortsättningen av tydlighetsskäl använda mer rent tidsliga termer. Vidare ska vi fortsätta analysen med att tematisera några tidigare ansatser till grundläggande karaktärisering av de antika historieskrivarnas förhållande till det som varit, för att ur detta kunna utvinna ledtrådar.

Som vi sett har många forskare hävdat eller implicerat att antik historieskrivning lider av flera brister eller rent ut sagt var dålig. På ett sätt är denna karaktärisering begriplig, och det har bl.a. att göra med att ”det förflutna” inte var begreppsliggjort som ett annorlunda objekt under antiken. Av detta skäl kunde antika historiker blanda och jämföra ganska fritt över vad vi ser som epok- och kulturgränser. Samtidigt är naturligtvis karaktäriseringen av klassisk historiografi som bristfällig anakronistisk. Antika historieskrivare hade ju andra grundpremissor: de misslyckades inte med att skriva historia på ett modernt sätt, de försökte inte ens göra det. Rimligare är att som flera andra forskare karaktärisera den antika kulturens tänkesätt som *ohistoriskt* (i rent deskriptiv mening). Deras historieskrivare anlade egentligen inte vad vi skulle kalla ett historiskt perspektiv på förflutna skeenden och levnadssätt, och i de flesta fall var man inte heller intresserad av att utforska äldre tid. Man var förvisso intresserad

av handlingar och stora händelser, men man hade inget fokus på historiska förändringar.<sup>127</sup>

I partiell polemik mot dessa karaktäriseringar har John Marincola i en nyligen publicerad uppsats öppnat för intressanta perspektiv på frågan om historieskrivningens objekt. Han medger att det ligger en hel del i karaktäriseringen av antika tänkesätt som ohistoriska, men invänder att det också finns *explicita* tematiseringar av förändringsprocesser. Han urskiljer tre typer av större förändringstematiker hos antika historiker. För det första intresserade sig flera för samhällsutveckling, och ibland tar detta en karaktär av "civilisationshistoria" som beskriver en utveckling där samhällena växer, organiseras, blir rikare och mer sofistikerade. Samtidigt betonar Marincola att denna typ av civilisationshistoria bara finns som kortare skisser och bakgrundsteckningar. För det andra finns hos många historiker skildringar av staternas konstitutionella förändringar, och ibland skildras denna konstitutionshistoria som cyklisk till sin karaktär. Detta intresse är klart framträdande i många av de bevarade historieverken, och uppenbarligen hos flera av de förlorade. För det tredje intresserar sig antika historieskrivare för uppgång och nedgång för städer, riken och individer. Tematiken finns i en eller annan form i alla historieverk.<sup>128</sup>

Marincola betonar emellertid att förändringsintressena var ganska snävt definierade, och att skillnaderna mellan förflutet och samtid oftast inte skildrades som så stora. Han anger flera förklaringar till detta: till exempel att samhällsförändringar var långsamma under antiken, och att man saknade moderna historievetenskapliga verktyg.<sup>129</sup> Dessa modernitets- respektive disciplinhistoriska förklaringar är inte relevanta för vår fråga om den antika historieskrivningens objekt, men det är däremot Marincolas utläggningar av kulturella skäl till antika historikers bristande intresse för förändringar. En viktig faktor är här de antika samhällenas starka traditioner, särskilt deras övertygelser rörande överlägsenheten i gamla etablerade värden. En stark traditionalism präglar hela kulturen, och för historieskrivarna innebar det att de, tvärtemot moderna historiker, riktade blicken mot kontinuiteter snarare än skillnader. En annan faktor är den tidigare nämnda traditionalismen i genren *historia*. Återanvändningen av litterära modeller, och förklaringar från stilförebilderna gör genren mindre benägen att se nya sakförhållanden. Dessutom verkade tron på en universell mänsklig natur i samma riktning: vi behöver inte undersöka ännu ett fall eftersom människor handlar som de alltid handlat. En sista faktor som Marincola nämner är att den starka betoningen på historieskrivningens nytta, och det åtföljande bruket av *exempla*, ledde till att historisk förändring underbetonades. Det viktiga var vad man kunde lära sig, och det förutsatte jämförbarhet mellan handlingar och skeenden i olika tider.<sup>130</sup> Av allt detta drar Marincola slutsatsen:

What all of these interlocking aspects led to was a history and a society where continuity and consistency – of character, of disposition, of action, of viewpoint – was of primary importance. In this respect historiography merely reflected the values of society; it did not direct them and it certainly did not challenge them. It is not so much that the ancients were guilty of “unhistorical thinking” as that their focus from the start was on different things from ours, and their appreciation of change, while always present, revealed itself in a narrow band of interest: rise and fall of empires, change of fortunes of individuals and countries, and the constant and insistent dichotomy of whether one ruled or was ruled. There were deep-seated reasons – political, social, moral, and even literary – why this was so, and why the ancients could not accept, and possibly would not have understood, the notion that the past was a foreign country.<sup>131</sup>

Marincolas analys av de kulturmönster som medför att antik historieskrivning fokuserar på kontinuiteter är högst intressant. Här finns flera viktiga insikter och goda poänger, men här finns också några typiska tillkortakommanden. Vi tar vår utgångspunkt i denna dubbelhet.

För det första ger Marincola en insiktsfull skildring av de för oss anorlunda premisser och intressen som vägleder antik historieskrivning. Men i hans framställning finns också ett grundläggande modernitetshistoriskt drag. Hela ansatsen präglas av frågan om hur man ska förklara att antik historieskrivning har ett så snävt definierat intresse för förändringar. Den underförstådda premissen är att det vore naturligt för historieskrivningen att vara mer inriktad på förändring, och denna premiss hämtas från det moderna historiebegreppet. Trots förtjänsterna har därför Marincolas analys en normativ dimension som implicerar brister i antik historiografi och döljer dess ”blick”. Istället för att skildra antik historieskrivning negativt i relation till modern vill vi försöka närma oss ett antikt perspektiv och formulera deras premisser på ett positivt sätt.

För det andra är det ett värde i att Marincola vidgar perspektivet från att bara behandla genren historieskrivning till att placera den i generella antika kulturmönster. Emellertid innebär hans analys bara ett halvt steg bort från det disciplinhistoriska perspektivet: Å ena sidan ställer han historieskrivningen och dess tre förändringsteman, å andra sidan ställs de kontinuitetsskapande faktorerna i antik kultur som gör intresset för förändringar mer begränsat. Det är som om ett modernt historievetenskapligt perspektiv vore det naturliga – utvecklingens *telos*. Mer specifikt måste det invändas att de mönster Marincola urskiljer för historieskrivningen gäller för flertalet antika intellektuella och konstnärliga verksamheter. I dessa finns förutom allmän traditionalism, starka genrekonventioner och en framskjuten position för *exempla* även de tre större förändringsteman. Civilisationshistoriska skisser, analyser av konstitutionstransformationer och intresse för individers och staters upp- och nedgång är alltså inte exklusiva för historieskrivare, och de är inte specifikt historiska perspek-

tiv som begränsas av kontinuitetsskapande faktorer i en ohistorisk kultur. Dessa tre teman möter man också i filosofi, retoriska tal och annan litteratur. Det tycks som vi överlag har att göra med ett mer generellt mönster i antik kultur.

För det tredje är Marincolas analys av antika kontinuitetsperspektiv mycket klagörande, och detta gäller särskilt hans poäng att de antika inte skulle accepterat eller ens förstått formuleringen "the past is a foreign country". Även här finns emellertid problem. Diktomin förändring-kontinuitet är typiskt modern och den prioriterar förändringsaspekten. Den rena motsatsen till förändring borde vara konstans, medan begreppet kontinuitet ligger någonstans mitt emellan. Grovt sett skulle man kunna säga att förändring i modernt historietänkande behandlas som det naturliga, det ontologiskt primära, och kontinuitet tenderar att förstås som någon form av stabilitetsskapande mekanism: reproduktion, tradition eller fossilisering. Med tillämpningen av begreppsparat förändring-kontinuitet analyseras återigen antik historieskrivning negativt, i termer av skillnader mot modern historia. Vad innebär det då att anlägga ett positivt betraktelsesätt på detta? Hur ska grundpremisserna rörande objektet i grekiskt historietänkande artikuleras på ett sätt som gör rättvisa åt deras betraktelsesätt? Med utgångspunkt i Marincolas mycket goda poäng om att man i antiken inte skulle ha förstått ett uttryck som "the past is a foreign country", ställer vi frågan om vad det skulle innebära om "the past" vore "a familiar country", "our country" eller rentav "the same country". Givet det ovanstående kan det tyckas rimligt att utgå från negationen av den moderna prioriteringen av förändring, och istället betrakta konstans som det primära.

### Antikt konstanstänkande

Vi menar att man kan ge goda argument för att antik kultur överlag, och därmed också historieskrivningen, präglas av vad som kan kallas ett *konstanstänkande*. Detta innebär att människor och mänskliga förhållanden i grunden är sig lika i olika tider, och att tillvaron i hög grad kännetecknas av konstans. Här följer en preliminär skiss av hur denna hypotes kan ges stöd.

Låt oss börja med antik filosofi. Här finns de tre förändringstemanas lika hög grad som hos historieskrivarna.<sup>132</sup> Trots detta är emellertid antik filosofi inte alls historiserande till sin karaktär. Tvärtom finns hos de fyra klassiska filosofiskolorna ontologiska principer som betonar oföränderlighet. De menar att *varat* kännetecknas av evig konstans; detta gäller såväl Platons och Aristoteles idéer/former, som epikuréernas atomer och stoikernas *logos*. Tillvaron vi uppfattar kännetecknas förvisso av ständig föränderlighet, men under all denna växling finns de oföränderliga principerna och eviga substanserna. Antik filosofi är egentligen alltid en

naturfilosofi, även om flera av filosoferna har en icke-materialistisk lära om naturen. Den filosofiska ontologin är grunden för politisk och etisk filosofi, men här laborerar man även med enheter som konstitutioner (monarki, aristokrati, oligarki, demokrati och tyranni) och dygder (vishet, mod, besinning och rättvisa). Dessa konstitutioner och dygder behandlas just som ohistoriska konstanter, de är ständigt desamma, och konkreta stater och individer är instanser som kan motsvara dem mer eller mindre väl. På ett likartat sätt förhåller det sig med mänskliga karaktärsdrag och olika typer av handlingar. De filosofiska lärorna lägger ut texten om den mänskliga naturen, och de menar att all erfarenhet av förändring måste förstås inom ramarna för de fasta konstanterna.

Hos stoikern Marcus Aurelius finner man flera belysande exempel på vad filosofiskt konstanstänkande implicerar vad gäller relationen mellan äldre tid och samtid. Han talar om hur den förnuftiga själen betraktar sig själv och hela tillvaron, och därvid inser ”att våra efterkommande inte ska komma att skåda något nytt, lika lite som våra förfäder sett något annat än vi. På så vis kan alltså en fyrtioåring, om han bara har vaken blick, anse sig ha skådat allt som har varit och ska komma”.<sup>133</sup> Eftersom allt är av samma väsen är allt som sker sig ständigt likt och rör sig i kretslopp, allt är sig likt och ingenting är egentligen nytt.<sup>134</sup>

Ha ständigt i minnet att allt är som det har varit och kommer att bli. Rikta blicken på alla de likartade skådespel och uppträden som du känner av egen erfarenhet eller av historien, exempelvis en Hadrianus hela hov, eller kretsarna kring en Antonius eller en Filip, en Alexander, en Kroisos. Överallt samma skådespel endast spelat av andra personer.<sup>135</sup>

Marcus Aurelius utesluter ingalunda allt intresse för historia, men detta blir underordnat filosofin. Genom att betrakta förflutna skeenden kan man lära sig se likheterna i samtiden och förutse framtida fenomen.<sup>136</sup>

Detta tycks oss tämligen representativt för grundperspektiven i antik filosofi överlag. Trots olikheter mellan olika antika filosofer och skolor framträder hos dem olika versioner av ett *konstanstänkande* som innebär att människor och de mänskliga livsvillkoren i huvudsak är desamma i olika tider. Det innebär inte att alla individer är lika. I den antika världen opererade man med typologier som kategoriserade utifrån större skillnader. Man skulle därför kunna tala om ett *typtänkande* där man urskiljer olika standardtyper av allt existerande, även människor och stater. Det avgörande är att dessa typer är desamma i alla tider. Nietzsche har träffande karaktäriserat sådana tänkesätt som *överhistoriska*. Han menar att typologierna är det som ställs i centrum, och detta står i motsats till historiska perspektiv. Även om överhistoriska tänkesätt kan se högst olika ut har de enligt honom ett gemensamt: ”i motsats till alla historiska betraktelsesätt av det förflutna, förenas de i satsen: det förflutna och det

samtida är ett och detsamma, nämligen i all mångfald typiskt lika och ständigt närvarande oförgängliga typer, som en stillastående bild av oförändrat värde och evigt samma betydelse".<sup>137</sup>

När detta antika konstans- och typtänkande artikuleras är det oftast i termer av *natur* (*fysis*). Konstanterna eller typerna är att betrakta som naturgivna arter. Principerna för hur individer och grupper fungerar är alltså inherent i den mänskliga naturen. För filosoferna är konstanterna kategorier som möjliggör en korrekt förståelse av politik och samhällsliv. Detta konstanstänkande utesluter ingalunda förändringar, men de senare tematiseras huvudsakligen som grader av perfektion eller degeneration av människor och stater. Måttstocken är härvidlag konstanter som de klassiska dygderna, konstitutionsformerna, etc. De naturliga typerna är inte bara begreppsliga kategorier och arter, utan de är naturgivna grundvalar för etiska och politiska värden.

Denna generella beskrivning av det antika konstanstänkande som framträder bland antika filosofer kan på det hela taget sägas gälla för antik kultur överlag, även om det i litteratur och retorik rör sig om förutsättningar och implikationer, snarare än artikulerade läror. I forskningen om antik historieskrivning har, som vi sett, det disciplinhistoriska perspektivet länge varit helt dominerande, men under de allra senaste åren har det kommit ett antal studier som vidgar perspektivet till att behandla historieskapandet i drama, komedi, retorik och litteratur.<sup>138</sup> Den enligt vår mening viktigaste studien har gjorts av Jonas Grethlein som har undersökt hur genrer som poesi, tragedi, retoriska tal och historieskrivning hanterar relationen förflutet och nutid under 400-talet f.Kr. Han menar att man kan konstatera ett frekvent bruk av exemplariskt och traditionalistiskt berättande och minnesskapande. Det är påtagligt hur förflutet, samtid och förväntningar på framtiden därigenom speglar varandra på en rad olika sätt i litteraturen. Grethlein menar att gränserna mellan det mytiska och det som nyligen skett inte alls är fixerad, och att den ofta överskrids. Särskilt perserkrigen tycks ha inbjudit till framställningar i klassisk heroisk stil, men även flera andra nyare och samtida krigiska dåd kunde gestaltas på detta sätt. Detta skedde inte bara i litteratur och tal. En inskription som ärar de athenare som besegrade de trettio tyrannerna inleddes med den klassiska heroiseringsmarkören *pote* (en gång).<sup>139</sup>

Detta sammansmältande av det mytiska och det samtida förekommer också i konsten. I flera fall är det svårt att avgöra om friser med stridsscener gestaltar det trojanska kriget eller något samtida krig. I centrala Athen (*stoa poikilē*) stod bredvid varandra fyra offentliga porträtt av heroiska athenska krig; två nyare (slagen vid Maraton och Oenoe) och två "mytiska" (besegradet av amasonerna och plundringen av Troja). Här ställs det för oss mytiska sida vid sida med det nyligen timade. Grethlein formulerar detta som att de två tiderna speglar varandra.<sup>140</sup> Möjlighetsbetingelsen för detta är ett konstans- och typtänkande där de

kronologiskt åtskilda händelserna förs samman som instanser av en och samma eviga sort. Med Marcus Aurelius ovan citerade ord: ”Överallt samma skådespel endast spelat av andra personer”.

Konstans- och typtematiken kommer till uttryck på en rad sätt i antik historieskrivning. Precis som i litteraturen är detta oftast inte artikulerat som en princip, men det finns även sådana exempel. Thukydides talar om värdet av sitt verk som klar kunskap om ”gångna händelser och om vad som – sådan är ju den mänskliga naturen – sannolikt kommer att hända i framtiden på mer eller mindre samma sätt”, och Polybios formulerar en generell cyklisk lära om konstitutionernas övergång i varandra, enligt vilken upprepningarna är naturgivna.<sup>141</sup> Det vanliga är emellertid att konstans- och typtänkandet är implicit och förutsatt. De flesta antika historieskrivare ser den egna verksamhetens värde i det exemplariska, och bruket av *exempla* förutsätter ett mått av konstans. Jämförelse och imitation är inte meningsfulla om inte människor och grundläggande livs- och handlingsvillkor är sig tämligen lika.

Vidare märks konstans- och typtematiken därigenom att antik historieskrivning rör sig med flera, mer eller mindre artikulerade kategorier som har en ohistorisk karaktär. För olika tider och kulturer använder man självklart en fast uppsättning konstitutioner, karaktärsdrag och dygder. Herodotos berättar om hur Dareios och andra ledande perser efter stor-konungen Kambyses död diskuterar och argumenterar på klassiskt grekiskt sätt rörande vilket statsskick de ska välja: monarki, aristokrati eller demokrati.<sup>142</sup> Thukydides tematiserar grekiska ledare från perserkrigen som Temistokles och Pausanias i relation till det peloponnesiska krigets olika ledare. Karriärer och karaktärer ekar i varandra.<sup>143</sup> Xenofons skildring av Kyros uppväxt och utveckling är avsedd att rakt av fungera som *paradeigma* eller *exemplum* för det samtida Grekland och dess politiska problem.<sup>144</sup>

En annan, mer konkret yttring, är att konstans- och typteman fungerar som förutsättningar för jämförelser och omdömen. I antik historieskrivning jämför man regelmässigt stater, kollektiv och individer från olika tider och i olika sammanhang med varandra. Man mäter dem mot och värderar dem i relation till varandra, trots att de, som vi skulle säga, ingår i olika kontexter. Särskilt vanligt var det att man satte trojanska kriget mot senare krig och gjorde jämförelser vilka bortsåg från tidsskillnaderna.<sup>145</sup> Herodotos jämför Xerxes fälttåg med Agamemnons och alla i övrigt kända krig. Thukydides jämför ”sitt krig” med både Herodotos krig och Homeros krig. Polybios jämför Roms snabba uppstigande till världsheravälde med tidigare imperier.<sup>146</sup>

Vår hypotes om konstans- och typtänkande ger en djupdimension åt forskningen om bruket av retoriska principer i antik historieskrivning. Vi ger så att säga premisserna för de retoriska tolkningarna. Hela idén om den antika historieskrivningens retoriska och litterära modeller blir mer

begripliga och rimliga utifrån konstans- och typförutsättningar. Eftersom människor och situationer är sig lika i olika tider kan man ta över och tillämpa redan utarbetade beskrivningar och förklaringar när man behandlar nya ämnen. Det handlar ju om instanser av samma fenomen och typer. Utifrån dessa förutsättningar blir det möjligt att vid behov elaborera händelser utifrån rimlighetskriterier. T. P. Wiseman har påpekat att Livius och Dionysios skildringar av de medborgare som verkade i det tidiga Rom är påtagligt lika de romare som vandrade i staden ett halvt millennium senare när historikerna skrev sina verk. Detta angreppssätt präglar även mer specifika skildringar. När Dionysios återger tal och argument i de tidiga striderna mellan patricier och plebejer utnyttjar han ställningstaganden och argument i ”källor” som är skrivna flera århundraden efter händelserna och långt före hans egen tid.<sup>147</sup> Här förutsätts att det finns en konstans, eller i alla fall kontinuitet, i de sociala klassernas tänkesätt och stridsfrågor, att de är desamma nu som då, och givet premisser om konstans och typer är detta inte orimligt. Vad gäller aktörer har R.G. Collingwood träffande karakteriserat antik historiografi som präglad av ”substantialism”. Han menar att den opererar med eviga enheter som står utanför historien, och att de mänskliga aktörerna och deras karaktärer hör till dessa:

It is taken for granted that the historian's proper business is with acts, which come into being in time, develop in time through their phases, and terminate in time. The agent from which they flow, being a substance, is eternal and unchanging and consequently stands outside history. In order that acts may flow from it, the agent itself must exist unchanged throughout the series of its acts: for it has to exist before this series begins and nothing that happens as the series goes on can add anything to it or take away anything from it. History cannot explain how any agent came into being or underwent any change of nature; for it is metaphysically axiomatic that an agent, being a substance, can never have come into being and can never undergo any change of nature.<sup>148</sup>

Aktörers karaktär beskrivs inte som historiska resultat, utan de är naturgivna enligt antik ontologi. Denna konstans gäller inte bara enskilda aktörer, utan också kollektiva aktörer som aristokraterna och folket i exemplet från Dionysios ovan. Det är samma typer av motsättningar, samma principer och argument, och samma strider som återkommer om och om igen.

Som vi sett fanns det emellertid en del tematisering av större förändringar i antik historieskrivning och kultur. Hur förhåller sig då dessa till det vi kallat konstans- och typtänkandet? Det finns ingen konflikt vad gäller beskrivningar av konstitutionsförändringar, cykler samt individers och staters upp- och nedgång. Den betoning som läggs på typer gör att dessa förändringar måste beskrivas som en perfektions- och degenera-

tionstematik, dvs. den individuella realitetens rörelse i mönstret av konstanser och typer. Individer och stater kan lyckas väl, halvdant eller misslyckas i sina strävanden efter dygd, makt och framgång. Till perfektions- och degenerationstematiken hör både skildringar av förfall, och den starka betoning som många historieverk lägger på det nya och oöverträffade. Det handlar om förfall respektive nya och oöverträffade prestationer *av en viss typ eller art*.<sup>149</sup> Det enda förändringstemat som tycks befinna sig i konflikt med vår analys av antikens konstans- och typförutsättningarna är den civilisationshistoria som skildrar en tidig utveckling av mänskliga samhällen. Å andra sidan är frågan hur tungt detta bör väga. Den tidiga civilisationshistorien fungerar som en sorts förhistoria som egentligen inte behandlas annat än som ett skissartat preludium. Denna skiss finns för övrigt inte bara i historieskrivningen, utan den är minst lika frekvent i den tydligt konstanstänkande filosofin. Grovt sett finns här en dikotomi mellan ett förstadium som står mot en civilisationsnivå som sedan är konstant. Ofta nog får man intrycket att detta handlar om den allmänna bilden av hur det *naturliga* civilisationsstadiet uppkommer.

De i antik historieskrivning, och andra intellektuella genrer, tematiserade förändringarna tycks vara en integrerad del av det övergripande konstans- och typtänkandet. Här framträder en icke-historisk värld som närmast har naturkaraktär. Utifrån detta kan den antika historieskrivningens objekt sägas vara hur individer, grupper och stater har levt och realiserat de mänskliga möjligheterna. Ytterst sett tycks målet vara att lära känna den mänskliga naturen och vägleda livet. Givet det antika konstans- och typtänkandet är det inte särskilt märkligt att olika intellektuella och konstnärliga genrer kan sträva efter likartade mål med olika medel. Dionysios illustrerar detta tydligt nog i *Retoriken*: ”Historia är filosofi <som lär ut> genom exempla”.<sup>150</sup>

Konstans- och typförutsättningar förefaller präglade antik kultur på ett djupgående sätt. I denna mening torde de ha varit en kulturfaktor av rang. Låt oss illustrera med ett exempel från Polybios.<sup>151</sup> Denne historieskriivare var vän med Scipio Africanicus den yngre, och var med när denne under tredje puniska kriget ledde den romerska armé som förstörde Kartago. Rom hade vid denna tid besegrat sina starka fiender och var i praktiken Medelhavets härskarinna. Arvfienden har nu fallit och Scipio reflekterar över att alla städer, folk och ledare drabbas av undergång, detta gäller Troja, Assyrien, Medien, Persien och Makedonien. Vid anblicken av det förstörda Kartago faller han i gråt och citerar *Iliaden*: ”en gång kommer den dag då det heliga Ilion faller och konung Priamos folk och Priamos själv med sitt askspjut”.<sup>152</sup> När Polybios frågar vad han menar svarar Scipio att han tänker på Rom. I den slutgiltiga triumfens stund tänker Roms ledande fältherre på den egna stadens/rikets framtida undergång! Sådan är tingens ordning enligt antikt konstanstänkande, och det präglar sinnena. Detta blir än tydligare om man ser till det implicerade

sammanhanget. Iliadencitatet är Hektors röst och den första delen av satsen lyder: ”Innerst här i mitt hjärta anar och vet jag ju redan: ...”.<sup>153</sup> Måhända elaborerar Polybios, men det gör ingen större skillnad – givet vår frågeställning – om vi ser hans återgivning som en källa till Scipios agerande, eller som en kvarleva som visar något om antik historieskrivning och antika tänkesätt.

### **Antik historieskrivning och modernt historietänkande**

Våra undersökningar har inte bara inneburit analyser av antik historieskrivning och kritisk diskussion av forskningen, utan också flera teoretiska självreflexioner rörande premisser i modernt historietänkande. Som avslutning följer några summerande utblickar rörande de senare.

Först en reflexion gällande vår mycket preliminära analys av antikens konstans- och typtänkande. Det måste betonas att vi inte försöker fånga ett antikt tänkesätt i aktiv mening. Antika författare formulerar inte ett konstanstänkande som vi beskriver det. Vi gör en analytisk konstruktion där vi försöker fånga gemensamma grunddrag och förutsättningar som kommer till uttryck i antika framställningar. Strikt taget är det fel att kalla konstans- och typtemana för tänkande eftersom de fungerar som förutsättningar snarare än artikulade tänkesätt. Det är i de flesta fall inget som tematiseras eller begreppsliggörs under antiken. Man skulle kunna tala om konstans- och typtematiken som en världsbild i den mening Wittgenstein ger begreppet: ”Men min världsbild har jag inte därför att jag övertygat mig om dess riktighet; inte heller för att jag är övertygad om dess riktighet. Utan den är den nedärvda bakgrund mot vilken jag skiljer mellan sant och falskt”.<sup>154</sup> Som vi sett finns det emellertid antika artikuleringar av konstans- och typtematiken, och här är det rimligt att tala om just tänkande. Men vår konstruktion är något annat, även i relation till dessa. De läror eller principer som formulerades under antiken är alltid mer specifika, och gjordes utifrån resta frågor eller poänger man ville göra. Det fanns ingen anledning att formulera ett allmänt konstans- och typtänkande, eftersom det fungerar som förutsättning och självklarhet i den antika kulturen.

För dagens forskning är det emellertid i hög grad relevant att begreppsliggöra de antika konstans- och typförutsättningarna på ett allmänt plan. Att artikulera generella kulturella förutsättningar för tänkande och framställningar handlar om att synliggöra det som för antiken var självklart, men som för forskningen kan bli en blind fläck. Vi menar att det senare delvis varit fallet. Forskningen har haft svårt att få syn på de förutsättningar vi diskuterat. Skälet för detta torde delvis vara att antika konstans- och typförutsättningarna just var premisser, och alltså inte artikulade på ett generellt plan. Ett annat skäl är att forskningen haft ett modernitets- och disciplinhistoriskt perspektiv: man jämför – explicit eller implicit –

antik historieskrivning med modern historia. Problemet är härvidlag att antik historieskrivning behandlas som en egen disciplin med ett eget undersökningsområde: det förflutna, eller det vi kallar historien. I forskningen har man utgått från att det är samma grundläggande studieobjekt i antik historieskrivning som i modern – att det är samma grundkategorier och fokus. Med denna inramning får vi två fall inom den övergripande kategorin historiestudier, och då blir det naturligt att tala om deras historiesyn och uppfattningar om det förflutna. Det blir också naturligt att bedöma de antika ”föregångarna” utifrån våra kriterier: när man ställs inför effekterna av konstans- och typförutsättningarna klassificeras detta som brister. Men eftersom den antika historieskrivningen byggde på premisser som modernt historietänkande förnekar, som principerna om konstans och eviga typer, handlar det först och främst om olika förutsättningar.

Vi har vidare försökt att genom kontraster belysa förutsättningar i modern historieförståelse. Här rör sig resonemanget på en mycket generell nivå, men vi menar att det finns grundkategorier som i hög grad präglar moderna historiska betraktelsesätt de senaste två hundra åren. Just dessa förutsättningar framträder i konfrontationen med förutsättningar i antik historieskrivning. En knutpunkt i sammanhanget gäller våra begrepp om historia och det förflutna. I modernt begreppsbruk fixeras det förflutna som ett från nuet avskilt objekt, ett studieobjekt för forskningen. Just denna begreppskonstellation är främmande för antiken. Det är en sak att uppfatta individuella tillstånd – kronologiskt åtskilda personer, städer, handlingar och händelser – vilket man gjorde under antiken. Det är en annan sak att göra det förflutna och historien till något från oss avskilt och annorlunda, vilket inte var fallet för de antika historieskrivarna. För dem var tidigare personer, stater, handlingar och skeenden av samma art som de i nuet. Konstans- och typförutsättningarna var de primära sorteringskategorierna, och dessa gör ingen skillnad mellan olika tider. Detta gäller såväl antik historieskrivning som antik kultur i allmänhet. Idag tenderar vi däremot att prioritera skillnaderna mellan olika tider och kulturer, särskilt för moderna historiker är detta närmast ett axiom. Här finns på det hela taget en förutsättning som kan fångas med det gamla historieteoretiska begreppet *Einmaligkeit*. Denna skillnad mellan antikt och modern kan också formuleras med de klassiska begreppen *natur och kultur*. När konstans- och typtänkandet artikulerades var det just som natur, och även om naturbegreppet förvisso var ett annat under antiken innehåller det konnotationer av oföränderliga mönster. I modernt historietänkande gör fokuseringen på förändring och skillnader att kulturperspektivet på historien och det förflutna prioriteras.

Olika förutsättningar leder till uppmärksamhet på olika saker, och omvänt blir åter andra saker osynliggjorda. Förvisso vet moderna forskare saker om antiken som antiken inte såg. Genom sitt konstansperspektiv var antika historiker ofta blinda för djupgående strukturella sam-

hållsförändringar, för att bara nämna ett exempel. Men den moderna antikforskningen är å sin sida ofta blind för de kategorier som de själva förutsätter om vad historia *är*. Samma blinda fläck uppträder ofta nog i modern historievetenskap generellt sett. Även här tenderar man att förut-sätta grundkategorier som att historien främst handlar om förändring (eller dess korrelerat kontinuitet), och att det förflutna alltid är annorlunda än nuet. När dessa premisser och definitioner tillämpas på ett oreflekterat sätt naturaliserar historiker sina egna kategorier, och riskerar de därigenom att dölja historiska fenomen. Motsvarande problem gäller även begrepp på en lägre nivå. Den funktionella motsvarigheten till antikens naturgivna typer är i modern historievetenskap (och samhällsvetenskap) teoretiska begrepp eller analytiska kategorier (som t.ex. stat, makt, klass, genus, hegemoni). Begrepp av detta senare slag är oundgängliga i forskningen, men när de naturaliseras får de en ställning som är analog med antikens överhistoriska konstanter. Men även i detta fall innebär innehållet i förut-sättningarna avgörande skillnader mellan antikt och modernt. Den antika historiografins verkliga efterföljare borde, paradoxalt nog, snarare sökas i det populära, politiska och propagandistiska bruket av antiken, som på många sätt delar den antika överhistoriska inställningen. Att dessa historiebegränsningar sedan inte är särskilt rimliga som helheter betraktade, och därtill ofta laborerar med högst vinklade och bristfälliga antika världar är en annan sak. En annan sak – och en annan art – är antik historieskrivning, trots en del likheter med vad vi kallar historia.

### Summary

*Anterior, but contemporary still. The past in ancient Greek historiography.* By Dimitrios Iordanoglou and Mats Persson. This article challenges and problematizes ancient Greek historiography as history. The first part presents the discussions of the last decades on the guiding principles of the writing of history in Classical antiquity. It focuses particularly on the view that ancient historiography has more in common with Classical literature and rhetoric than with history, as we understand it today. The second part argues that the analysis of the subjective starting points of Greek historiography should be complemented by studies of what ancient *historia* fixates as its object(s). Our preliminary analysis of the interrelations of past and present during antiquity leads us to a critique of the disciplinary perspectives and conceptual obscurities that seem to have become inherent to modern scholarship. We go on to propose an alternative approach to ancient historiography, based on ancient (world) views of uniformity and typological thinking. In antiquity, the general tendency was to consider the human world as virtually invariable, consisting of unchanging types of individuals, states and even courses of events. Change was interpreted as degrees of perfection or degeneration within the fram-

eworks provided by these natural types. To the ancients, historians and otherwise, the past was not a “foreign country”, but rather a familiar one, similar indeed to the one which they themselves inhabited.

## Noter

1. En tidigare version av denna text har behandlats på det högre seminariet i idé- och lärdomshistoria vid Uppsala universitet. Vi vill tacka för de synpunkter som där framkom, liksom för kommentarer från artikelns referentgranskare samt temablockets och volymens redaktörer. Vi vill dessutom tacka Johan Heldt, Peter Josephson, Urban Lindqvist och Edda Manga.

2. *Iliaden*, 1.70 resp. 1.260–262; översättning I. Björkeson.

3. Se D.S. Allen: “The flux of time in ancient Greek thought” i *Daedalus* 132:2 (2003), 62–73.

4. Så t.ex. F.M. Dunn: *Present shock in late fifth-century Greece* (Ann Arbor, 2007), 13; se vidare C. Rubincam: “In the 100th year approximately ...”. Qualified ordinal statements of time in the Greek historians” i *Museion* 8:3 (2008), 319–332.

5. En standarduppfattning som spridits, om än på lite olika sätt, inte minst genom Moses Finley och Pierre Vidal-Naquet. För en kort, men berättigad kritik, se B. Williams: *Truth and truthfulness. An essay in genealogy* (Princeton, 2002), 155ff.

6. För historik över både tidsuppfattningar och tidsteknologier i det antika Grekland, se t.ex. Dunn: *Present shock*, samt K. Clarke: *Making time for the past. Local history and the polis* (New York, 2008), 1–168.

7. Se t.ex. F. Hartog: “The invention of history. The pre-history of a concept from Homer to Herodotus” i *History and Theory* 39:3 (2000), 384ff.

8. Det har blivit allt vanligare med ett bredare perspektiv där flera av de nämnda kulturerna tematiseras. Se t.ex. nyttgivna översiktsantologier som A. Feldherr & G. Hardy (red.): *The Oxford history of historical writing*. Vol. 1. *Beginnings to 600 AD* (Oxford, 2011); Klaus-Peter Adam (red.): *Historiographie in der Antike* (Berlin & New York, 2008); Jan Assman & Klaus E. Müller (red.): *Der Ursprung der Geschichte. Archaische Kulturen, das Alte Ägypten und das Frühe Griechenland* (Stuttgart, 2005). J.

Goody driver i *The theft of history* (Cambridge, 2006) från postkoloniala utgångspunkter tesen att västerländska idéer om historien stulits från österlandet.

9. Marincola har varit redaktör för två nya och mycket användbara volymer för den som vill skaffa sig en översikt: *A companion to Greek and Roman historiography. Volume I–II* (Malden, Oxford & Victoria, 2007) och *Greek and Roman historiography. Oxford readings in classical studies* (Oxford, 2011). Den förra volymen försöker representera modern forskning, den senare är en samling av banbrytande och inflytelserika artiklar från de senaste 30 åren.

10. Marincola: “Introduction”, i Marincola: *A companion*, 2–4.

11. *Iliaden* 18.501; *Verk och dagar* 792–793. I *Iliaden*, 23.486 översätts *histōr* ofta som “vittne”. Se vidare P. Chantraine: *Dictionnaire étymologique de la langue grecque. Histoire de mots* (Paris, 1968–80), s.v. *oida*; H. Frisk: *Griechisches etymologisches Wörterbuch* (Heidelberg, 1954–72), s.v. *histōr*.

12. Så, t.ex. C. Darbo-Peschanski: “The origin of Greek historiography”, i Marincola: *A companion*, 29: “Just as *histōr* means ‘the one who knows because he has seen’ [...] so *historiē* would be, or would prepare one for, a knowledge founded more specifically on visual observation”. För problemen med standardetymologin, se E.D. Floyd: “The sources of Greek *ἵστωρ* ‘Judge, Witness’” i *Glotta* 68 (1990), 157–161 samt A.L. Sihler: *New comparative grammar of Greek and Latin* (New York, 1995), 183, n. 1. Notera dock att G. Nagy: *Pindar’s Homer. The lyric possession of an epic past* (Balitmore 1990), 259 accepterar den traditionella etymologin: “The semantic evolution of *histōr* from ‘one who sees’ = ‘eyewitness’ to something like ‘he who sees beyond what others see’ (where the vision may be figurative as well as real) is comparable to what we find in the French word *voyant*.”

13. Så, om än i olika utsträckning och med olika argument, G. Press: *The develop-*

ment of the idea of history in antiquity (Kingston, 1982); Nagy: *Pindar's Homer*; Floyd: "The sources of Greek..."; W.R. Connor: "The *histor* in history" i R.M. Rosen & J. Farrell (red.): *Nomodeiktes. Greek studies in honor of Martin Oswald* (Ann Arbor, 1993), 3–15; D.W. Graham: "Philosophy on the Nile. Herodotus and Ionian research" i *Apeiron* 36:4 (2003), 291–310; Darbo-Peschanski: "The origin of Greek historiography".

14. Så t.ex. H. Granger: "Heraclitus' quarrel with polymathy and 'historiê'" i *Transactions of the American Philological Association* 134 (2004), 235 (med not 2 för ytterligare referenser) respektive P. Cartledge: *Ancient Greek political thought in practice* (Cambridge, 2009), 69.

15. Den platonske Sokrates karaktäriserar det så (Platon: *Faidon* 96a6–b1, översättning J. Stolpe): "När jag var ung, Kebes, var jag förfärligt entusiastisk för den kunskapsgrän som kallas utforskandet av naturen (*peri phuseôs historian*). Jag tyckte det var fantastiskt att veta orsakerna till varje sak, varför den uppkommer, varför den går under och varför den finns till." Anaximander anses ha varit den förste att författa en *historiê peri phuseôs*, som G. Naddaf: *The Greek concept of nature* (Albany, 2005), 29 samt 35, beskriver som "an investigation into the origin and development of the contemporary world (including the society in which the philosopher resided) from beginning to end. [...] the *phusis* of 'all that is' refers not only to what we call cosmology, but also to the origins and development of human beings and their social organizations or politics. In the final analysis, this may very well be the general meaning of the expression *historia peri phuseôs*." För andra försokratikers (*historiê*) *peri phuseôs*, se Naddaf: *The Greek concept of nature*, 113–161.

16. G.E.R. Lloyd: "Le pluralisme de la vie intellectuelle avant Platon", i A. Laks & C. Loughet (red.): *Qu'est-ce que la philosophie présocratique? What is presocratic philosophy?* (Villeneuve d'Ascq, 2002), 47.

17. Diogenes Laërtius: *Om kända filosofer liv och tankar*, 9.49, tillskriver Demokritos en skrift *Peri historiês*, men utan vidare uppgifter kan vi inte veta om den var metodologiskt inriktad.

18. För *historiê* och *historion* i hippokratiska skrifter, se M.J. Schiefsky: *Hippocrates*

"On ancient medicine". *Translated with introduction and commentary* (Leiden, 2005), 311–313.

19. C. Meier: "Geschichte, Historie", i *Geschichtliche Grundbegriffe*, i O. Brunner, W. Conze & R. Koselleck (red.): *Geschichtliche Grundbegriffe. Historisches Lexikon zur politisch-sozialen Sprache in Deutschland*, Band 2, (Stuttgart, 1975), 595f och 598f. Om begreppet *historia* och dess användningar under tidig modern tid finns några nyare studier; G. Pomata & N.G. Siraisi (red.): *Historia. Empiricism and erudition in early modern Europe* (Cambridge, 2005); P. Landgren: *Det aristoteliska historiebegreppet. Historieteori i renässansens Europa och Sverige* (Göteborg, 2008).

20. Euripides: *fr.* 910 resp. Hippokrates: *Om den gamla läkekonsten*, 20.2.

21. Platon: *Faidros*, 244c8.

22. Aeschines: *Mot Timarchos*, 141; se också Isokrates: *Till mytilenernas härskare*, 4 samt *Panathenaikos*, 246. Hos Demosthenes: *Kranstalet*, 144, tycks termen snarast innebära ett slags journalistiskt grävande i eller revision av de offentliga verksamheterna.

23. Herodotos: *Historier*, 7.96; med (ex-empelvis) H.G. Liddell & R. Scott & H.S. Jones: *A Greek-English lexicon*. 9. ed. with a revised supplement (Oxford, 1996), s.v. *historia* samt (om än med viss tvekan) P. Cartledge: "Historiography and ancient Greek self-definition", i M. Bentley (red.): *Routledge companion to historiography* (London 1997), 24.

24. D. Boedeker: "Herodotus' genre(s)", i M. Depew & D. Obbink (red.): *Matrices of genre. Authors, canons and society* (London, 2000), 97–114

25. Connor: *The histor in history*. Jfr också Nagy: *Pindar's Homer*, 316–317, som för resonemanget ännu ett steg längre: "Herodotus goes so far in his impartiality as not even to express his own opinion. It suffices for him merely to conduct his *historia* 'inquiry'. Technically, the *historia* of Herodotus corresponds to the process of arbitration, not to the actual outcome."

26. Aristoteles: *Poetiken*, 1451a36–b11.

27. Se vidare L. Bertelli: "Hecataeus. From genealogy to historiography", i N. Luraghi (red.): *The historian's craft in the age of Herodotus* (Oxford, 2001), 67–94.

28. F. Jacoby: "Über die Entwicklung der

griechische Historiographie und den Plan einer neuen Sammlung der griechische Historikerfragmente" (1909), i F. Jacoby: *Abhandlungen zur griechische Geschichtsschreibung* (Leiden, 1956).

29. Se t.ex. J. Marincola: "Genre, convention and innovation in Greco-Roman historiography", i C.S. Kraus (red.): *The limits of historiography. Genre and narrative in ancient historical texts* (Leiden, Boston & Köln, 1999), 281–324.

30. G. Schepens: "History and historia. Inquiry in the Greek historians", i Marincola: *A companion*, 54. Marincola, "Introduction", 1. Jacobys (ofärdiga) utgåva av historikerfragment tar upp 856 namn på författare som vi bara känner i brottstycken och genom testimonier. Vi saknar till exempel sex av de tio namn som dyker upp i en senantik kanon över historiker; se vidare T.J. Luce: *The Greek historians* (London, 1997), 74f.

31. Jfr J. Grethlein: "The hermeneutics and poetics of memory in Aeschylus' Persae" i *Arethusa* 40:3 (2007), 363: "Generalizing claims about the ancient Greek idea of history are easy to disprove".

32. Schepens: "History and historia", 54.

33. För historiografiska ögon och öron, se F. Hartog: *The mirror of Herodotus. The representation of the other in the writing of history*. Translated by J. Lloyd (Berkeley, 2001 [1988]), 260ff.

34. J. Marincola: *Authority and tradition in ancient historiography* (Cambridge, 1997), 63f, 99ff.

35. Meier: "Geschichte, Historie", 599–602.

36. R. Nicolai: "The place of historiography in the ancient world", i Marincola (red.): *A companion*, 17–25. För utbildning i den antika världen, se Y. Too: *Education in Greek and Roman antiquity* (Leiden, 2001). För historia i retorikundervisningen, se C.A. Gibson: "Learning Greek history in the ancient classroom. The evidence of the treatises on progymnasmatata" i *Classical philology* 99:2 (2004), 103–129. Stoikern Poseidonios skrev en historia, som dock inte bevarats, se vidare J. Malitz: *Die Historien des Poseidonios* (München, 1983).

37. B. Näf: *Antike Geschichtsschreibung. Form – Leistung – Wirkung* (Stuttgart, 2010), 50.

38. Jfr C. Pelling: "Epilogue", i Kraus

(red.): *The limits of historiography*, 330: "It remains a question whether authors primarily copy models and generalize in this way from a particular 'father-figure' [...] or follow wider 'genres' with such generalizations already inscribed: particularly in historiography, we need not answer that question in the same way for all authors and all periods."

39. Marincola: *Authority and tradition*, 12–19.

40. För tidig antik Thukydidesreception (med ytterligare hänvisningar för det tidiga mottagandet av Herodotos och Xenofon), se S. Hornblower: "The fourth-century and Hellenistic reception of Thucydides" i *Journal of Hellenic studies* 115 (1995), 47–68.

41. Pelling: "Epilogue", i Kraus (red.): *The limits of historiography*, 326–327; L. Canfora: "The historical 'cycle'", i Marincola (red.): *Greek and Roman historiography*, 377–388.

42. C. Tuplin: "Continuous histories (*Hellenica*)", i Marincola: *A companion*, 159–170.

43. Marincola: "Genre, convention and innovation", 320–321, varnar med rätta för en alltför rigid kategorisering: "our approach, like that of the ancients, must remain fluid and adaptable".

44. Härvidlag är Sallustius ett exempel på den gamla traditionen, medan Livius snarare är ett fenomen som motsvarar hellenistiska tendenser. Givet detta framstår det som naturligt att greken Polybios, som verkade i Rom, hela tiden betonar vikten av egna politisk-militära erfarenheter. Bortsett från själva sakfrågan handlade det om legitimitet i den nya miljön.

45. Jfr Cartledge: *Ancient Greek political thought*, 71: "The *terminus ante quem* for the emergence of Greek political theory [...] would seem to me to be Herodotus's 'Persian Debate'".

46. Cicero: *Om talaren*, 2.36; Dionysios från Halikarnassos: *Retoriken*, 11.2.20.

47. Polybios: *Historier*, 1.1.1–3. Alla översättningar av Polybios är våra egna.

48. J. Dillery: "Greek historians of the Near East. 'Clio's' other son", i Marincola: *A companion*, 221.

49. Dillery: "Greek historians...", 221–230.

50. Luce: *The Greek historians*, 78.

51. Polybios: *Historier* 9.1. Han säger det

explicit i 9.2.6: ”Därför har jag inte eftersträvat att behaga läsaren lika mycket som att vara till nytta för den intresserade”.

52. Diodoros Siculus: *Bibliotheca historica*, 1.1.5 i vår översättning.

53. C.W. Hedrick, jr.: ”Imitating virtue and avoiding vice. Ethical functions of biography, history and philosophy”, i R.K. Balot (red.): *A Companion to Greek and Roman political thought* (Oxford, 2009), 429; för exemplar hos Herodotos och Thukydides, se J. Grethlein: ”Historia magistra vita in Herodotus and Thucydides? The exemplary use of the past and ancient and modern temporalities”, i A. Lianeri (red.): *The Western time of ancient history. Historiographical encounters with the Greek and Roman pasts* (Cambridge, 2011), 247–263.

54. F. Pownall: *Lessons from the past. The moral use of history in fourth-century prose* (Ann Arbor, 2004), 176 *et passim* för Xenofon och Eforos (och Theopompos). För Livius, se J.D. Chaplin: *Livy's exemplary history* (Oxford, 2000); för Tacitus, se W. Turpin: ”Tacitus, Stoic exempla and the praecipuum munus annalium” i *Classical Antiquity* 27:2 (2008), 359–404.

55. Pownall: *Lessons from the past*, 181f.

56. Så t.ex. Press: *The development*, 50: ”For both the Greeks and the Romans, history has come to be understood primarily as a species of literature, aiming to give an accurate and well-written account of social and political events”. Märk dock att såväl ”accurate” som ”social” kan vilseleda en modern läsare, ”probable” och ”ethnic” hade nog varit att föredra.

57. S. Goldhill: ”Literary history without literature. Reading practices in the ancient world” i *SubStance* 88 (1999), 57–58.

58. För *Anabasis* och ”genreproblemet”, se P.J. Bradley: ”Irony and the narrator in Xenophon's *Anabasis*”, i V.J. Gray (red.): *Xenophon. Oxford readings in Classical studies* (Oxford, 2010), 520–552.

59. Polybios: *Historier*, 2.56.11–13 är förstasats ett viktigt undantag, men likväl ett undantag: ”För syftet med historieskrivning och tragedi är inte detsamma utan snarare det motsatta. I det senare fallet gäller det att för stunden gripa och hänföra publiken med en handling som är så trovärdig som möjligt. I det förra gäller det att för all framtid med verkliga handlingar och ord förmedla kunskaper och övertyga dem som vill lära sig

<något> [...]” Se också Lukianos: *Hur man bör skriva historia*, 63: ”Alltså måste också historia skrivas på detta sätt: med hjälp av sanningen, i avsikt att infria framtida förväntningar, snarare än med hjälp av smicker, i avsikt att behaga dem som nu hyllas.” Översättningen är vår egen. Det är förstasats ingen tillfällighet att båda dessa citat ekar av Thukydides åtskillnad mellan nutid och framtid, se nedan not 66.

60. Jfr Luce: *The Greek historians*, 2: ”It seems paradoxical to assert both that the reaction against Homer was a major stimulus to the birth of history and that the classical historians took directly from Homer their basic subject matter and the form in which they presented it. But such was the case.”

61. För tidig poesi som historiografiska föregångare, se E.L. Bowie: ”Ancestors of historiography in early Greek elegiac and iambic poetry?”, i Luraghi (red.): *The historian's craft*, 45–66. Med hänvisning till Simonidesfragmenten om slagen vid Artemision, Salamis och Plataiai, för vilka se D. Boedecker & D. Sider (red.): *The new Simonides. Contexts of praise and desire* (Oxford, 2001), har man ibland talat om ”historisk elegi” som en egen (sub-)genre, men se nu D.L. Sider: ”The new Simonides and the question of historical elegy” i *American journal of philology* 127:3 (2006), 327–346 för en övertygande kritik (t.ex. s. 339): ”If [...] one or more historical events were recounted in the course of an elegy, it would not be for didactic purposes (as we use the term to describe certain poems) but as part of a civic or political message. History meant too much to the Greeks to isolate in history lessons; that is, too much to detach from the here and now.”

62. För Herodotos och oralitet, se O. Murray: ”Herodotus and oral history reconsidered”, i Luraghi (red.): *The historian's craft*, 314–325 och (den lätt egna) R. Waterfield: ”On ‘fussy authorial nudges’ in Herodotus” i *Classical World* 102:4 (2009), 485–494. För Hippias, se Platon: *Den större Hippias* 285d4–e6 (översättning J. Stolpe): ”[Sokrates] Men vad är det då för något som de gillar att höra dig tala om och berömmar dig för? Säg det själv! Jag kommer inte på det. [Hippias] Mest gillar de att höra mig tala om heroers och människors härstamningar och bosättningar, alltså hur städerna grun-

dades förr i tiden, ja om all gammal historia (*archaïologia*). Så för deras skull har jag blivit tvingad att lära mig allt sånt grundligt och öva in det. [Sokrates] Vid Zeus, Hippias! Vilken tur för dig att spartanerna inte älskar att man räknar upp våra arkonter från Solon och framåt för dem!”

63. ps.-Longinus: *Om litterär storhet*, 13.3. För Herodotos och epik, se t.ex. D. Boedeker: "Epic heritage and mythical patterns in Herodotus", i E.J. Bakker & I.J.F. de Jong & H. van Wees (red.): *Brill's companion to Herodotus* (Leiden, 2002), 97–116; J. Marincola: "Herodotus and the poetry of the past", i C. Dewald & J. Marincola (red.): *The Cambridge companion to Herodotus* (Cambridge, 2007), 13–28. Se också J. Grethlein: "The manifold uses of the epic past. The embassy scene in Herodotus 7.153–63" i *American journal of philology* 127:4 (2006), 485–590.

64. Översättningarna från Herodotos inledningsmening är våra egna. Svenska översättningar har förfarit mycket märkligt med denna berömda och centrala passus. I Herodotos: *Herodotos historia* (Stockholm, 2010) citeras meningen i översättaren Leif Gustafssons egen inledning, men meningen inleder inte Herodotos verk. I vad som torde vara dagens standardutgåva, Herodotos: *Herodotos historia*. Översättning av C. Lindskog, reviderad av G. Bendz och A. Lindskog, med inledning och kommentar av S. Linnér (Stockholm, 2000) saknas meningen helt. Däremot finns meningen både i en tidigare och i en senare pocketutgåva av samma översättar- och reviderartrio, nämligen i Herodotos: *Herodotos historia* (Stockholm, 1968), där meningen står där den ska, och så i Herodotos: *Herodotos historia* (Stockholm, 2008), där meningen är tryckt högst upp sidan, i ganska liten stil, i kursiv och inom citattecken utan vidare förklaring. För Herodotos inledning som sådan, se vidare B. Bravo & M. Węcowski: "The hedgehog and the fox. Form and meaning in the prologue of Herodotus" i *Journal of Hellenic studies* 124 (2004), 143–164.

65. Se G. Nagy: "Herodotus and the logos" i *Arethusa* 20 (1987), 175–184. Nagy har dock kritiserats, inte minst av R. Thomas: *Herodotus in context. Ethnography, science, and the art of persuasion* (Cambridge, 2000), för att ha argumenterat för hårddraget, och på bekostnad av de begyn-

nande filosofiska och vetenskapliga traditionernas inflytande på Herodotos.

66. Thukydidens: *Kriget mellan Sparta och Athen*, 1.22.4, här i vår översättning. Den svenska standardöversättningen "fägnad för stunden" lyckas inte återge anspelningsen på – och reaktionen mot – dem bland Thukydidens intellektuella föregångare (till vilka Herodotos måste räknas, om vi får tro doxografin) som turnerade med, tävlade i och tjänade pengar på att framföra sina kunskaper och verk.

67. T. Whitmarsh: *Ancient Greek literature* (Cambridge, 2004), 109; F. Hartog: "Herodotus and the historical operation" i *Diacritics* 22:2 (1992), 91–92.

68. För Pindaros och Thukydidens, se S. Hornblower: *Thucydides and Pindar. Historical narrative and the world of epimichian poetry* (Oxford, 2004).

69. För epikens och Herodotos inflytande på Thukydidens narrativa teknik, se A. Rengakos: "Thucydides' narrative. The epic and Herodotean heritage" i A. Rengakos & A. Tsakmakis: *Brill's companion to Thucydides* (Leiden, 2006), 279–300. Som Rengakos summerar det kan Thykudides vid en jämförelse med Herodotos rentav ses som en tillbakagång till ett förhållandevis homeriskt berättande (300): "the narrative voice becomes more impersonal (like Homer and unlike Herodotus, Thucydides the narrator steps forward only occasionally), purely descriptive passages (an essential feature of Herodotus' *Histories*) become rarer, the mimetic character of the narrative becomes more conspicuous with the consistent use of inner focalization and the regular introduction of direct speeches (which are found rather sporadically in Herodotus and are much shorter), the active participation of the reader in the development of the narrative is promoted and, finally, the 'emplotment' is much more clearly oriented toward the goal and end of the narrative." För Thukydidens och Homeros, se också C.J. Mackie: "Herodotus and Thucydides. Corcyra and Sicily" i *Classical quarterly* 46:1 (1996), 103–113.

70. T. Rood: "The development of the war monograph", i Marincola, *A companion*, 155ff.

71. Ståndpunkten återupplivas av S. Saïd: "Herodotus and tragedy", i Bakker, de Jong & van Wees (red.): *Brill's companion to Herodotus*, 147. *Contra* C. Macleod, *Collec-*

*ted essays* (Oxford, 1983), 157: "I doubt if tragedy should be numbered among the literary influences on Thucydides. [...] there is no sign that he looked to it as a model [...]."

72. P. Debnar: "Fifth century Athenian history and tragedy", i J. Gregory: *A companion to Greek tragedy* (Oxford, 2005), 4, ger ett bra exempel som dessutom sätter fingret på problematiken: "Both Thucydides and Euripides may have been present when Corinthians, Corcyraeans, and Athenians debated the proposed alliance. Both are likely to have known about the quarrel that prodded Corcyra, despite a long history of avoiding alliances, to seek Athens' help. And, as we have noted, there is a certain overlap of themes in *Medea* and the first book of Thucydides' history. Yet no one would argue that Thucydides modeled his account of the quarrel between Corinth and Corcyra on Euripides' tragedy or, conversely, that Euripides took inspiration from the quarrel between Corinth and Corcyra."

73. Se R. Rutherford: "Tragedy and history", i Marincola: *A companion*, 504, som fortsätter: "By contrast in later periods, when tragedy meant primarily the classic Athenian dramas of earlier times while history was generally composed elsewhere and on non-Athenian themes, the gestures of historiography towards tragedy almost inevitably become more allusive, a kind of homage paid in passing, not an indication of an integral or fundamental resemblance between the genres."

74. F. W. Walbank: "History and tragedy" (1960), i Marincola: *Greek and roman*, 389–412, avfärdar idén om "tragisk historia" som en egen, peripatetisk genre.

75. R. Rutherford: "Tragedy and history", 504–514; för *mimesis* i tragedin och historiografen, se vidare Walbank: "History and tragedy".

76. Se vidare Saïd: "Herodotus and tragedy"; C.C. Chiasson: "Herodotus' use of Attic tragedy in the Lydian logos" i *Classical Antiquity* 22:1 (2003), 5–35.

77. Så t.ex. D. Bedford & T. Workman: "The tragic reading of Thucydidean tragedy" i *Review of international studies* 27:1 (2001), 55: "Thucydides narrated the decline of Athens as a tragedy." *Contra* Luce, *The Greek historians*, 65, som tar upp ett antal drag hos Thucydides som "smack of tragic drama, but they have not been inven-

ted or misused to achieve their effect, but arise from the subject matter itself. Nor are they to be explained by positing a balancing scale operated by some suprahuman force at work in the world. Quite the contrary. Thucydides makes it clear that Athens' failure was the result of mistakes and misjudgments, and especially of the devastating impact the war had upon her institutions and national character."

78. Se t.ex. Dionysios från Halikarnassos: *Om Thukydidés* 15 samt Plutarchos: *Moralia* 347a.

79. Lukianos: *Hur man bör skriva historia*, 51. Lukianos skriver här att den som skriver historia måste göra sitt sinne till en spegel och återge händelser så som de var, utan att förvränga dem eller på något sätt ändra deras färg. Han hävdar att skillnaden mellan en retor och en historiker ligger i att den senares material redan är givet, eftersom det redan har hänt; historikerns uppgift är att strukturera och uttrycka det, och att göra det så levandegjort som möjligt (*enargestata*). Mot bakgrund av en och samma passage kan vi alltså argumentera både för att Lukianos uttryckte dubier över retorikens roll i historieskrivningen, och för att han genom idealet om *enargeia* sammanför historieskrivningen med både retorisk och ekfrastisk litteratur, såväl prosa som poesi. Vår nutida förståelse av kontrasten mellan retorik och historieskrivning är alltså väsensskild från den antika, även i de fall där antika författare kan tyckas vara ovanligt "moderna" eller ge uttryck för ståndpunkter som känns omedelbart bekanta. För *enargeia* i grekisk historiografi, se vidare A.D. Walker: "Enargeia and the spectator in Greek historiography" i *Transactions of the American Philological Association* (1974–) 123 (1993), 353–377.

80. För romanen, se T. Hägg: *Den antika romanen* (Stockholm, 1980). Se också T. Whitmarsh: "The Greek novel. Titles and genre" i *American journal of philology* 126:4 (2005), 604: "It would be misguided to deny powerful intertextual links with historiography, but the view that novelistic narrative is fundamentally a variant of history [...] is without merit."

81. H.I. Marrou: "Education and rhetoric", i M.I. Finley (red.): *The legacy of Greece. A new appraisal* (Oxford & New York, 1984 [1981]), 185–201. Se också T.

Poulakos & D. Depew (red.): *Isocrates and civic education* (Austin, 2004).

82. Se V. Hunter: "Thucydides, Gorgias and mass psychology" i *Hermes* 114:4 (1986), 412–429; M. Gagarin: "Probability and persuasion. Plato and early Greek rhetoric", i I. Worthington (red.): *Persuasion. Greek rhetoric in action* (London, 1994), 65 går steget längre: "Thucydides was also so thoroughly influenced by the sophists that it would only be a slight exaggeration to call him a sophist himself."

83. Nicolai: "The place of history", 16–23.

84. M. Fox & N. Livingstone: "Rhetoric and historiography", i I. Worthington (red.): *A companion to Greek rhetoric* (Oxford, 2007), 542.

85. Vi kan dock notera att verk som M. de Certeau: *L'écriture de l'histoire* (1975, i engelsk översättning 1988) och H. White: *The tropics of discourse. Essays in cultural criticism* (1978) inte tycks ha påverkat de antikvetenskapliga diskussionerna om förhållandet mellan retorik och historia, annat än indirekt.

86. En traditionell studie som summerar många av problemen är M. Grant: *Greek and Roman historians. Information and misinformation* (London, 1995).

87. Så har Herodotos alltså sedan Plutarchos (*Moralia* 854e–874c) med jämna mellanrum ansetts vara fabulerandets snarare än historieskrivningens fader, se t.ex. "striden" mellan D. Fehling: *Die Quellenangaben bei Herodot. Studien zur Erzählkunst Herodots* (Berlin, 1971) och W.K. Pritchett: *The liar school of Herodotus* (Amsterdam, 1993).

88. A.J. Woodman: *Rhetoric in classical historiography. Four studies* (London, 1988), ix och 197.

89. Se nu W.R. Connor: "A post modernist Thucydides" i *Classical journal* 72:4 (1977), 289–298 för en sammanfattning av tidiga litterära Thykudidesläsningar.

90. Woodman: *Rhetoric*, 1–69, särskilt 24ff. 91. *Om talaren* 2.62; översättning modifierad efter B. Bergh och A. Piltz.

92. P. A. Brunt: "Cicero and historiography" (1980), i Marincola: *Greek and Roman*, 207–240.

93. A. J. Woodman: "Cicero and the writing of history" (1988), i Marincola: *Greek and Roman*, 244–258. Ursprungligen kapitel 2 i Woodman, *Rhetoric*, 70–116.

94. Se t.ex. Lukianos: *Hur man bör skriva historia*, 47.

95. Woodman: "Cicero", 264–266.

96. Woodman: "Cicero", 270ff, 253 ff.

97. Utöver nedan nämnda kritiker av Woodman, se även M. Fox: *Cicero's philosophy of history* (Oxford, 2007) och S. J. Northwood: "Cicero de Oratore and rhetoric in historiography" i *Mnemosyne* 61:2 (2008), 228–244. Se nu A.J. Woodman: "Cicero on historiography: 'de Oratore' 2.51–64" i *Classical journal* 104:1 (2008), 23–31. 2008 för ett försvar. För referenser till den vidare debatten om historieskrivning och retorik se: Nicolai, "The place of history", 21.

98. J. E. Lendon: "Historians without history. Against Roman historiography", i A. Feldherr (red.): *The Cambridge companion to the Roman historians* (Cambridge, 2009), 41–59.

99. C. Damon: "Rhetoric and historiography", i W. Dominik & J. Hall (red.): *A companion to Roman rhetoric* (Malden, Oxford & Carlton, 2007), 439–450. Jfr också A.B. Bosworth: "Plus ça change... Ancient historians and their sources" i *Classical Antiquity* 22:2 (2003), 195 som talar om "history as re-interpretation. Reportage and opinion are selected, adapted, and woven together in a new blend with a different emphasis. It is modification certainly, at times transformation: it is not independent, systematic, and self-conscious fiction."

100. T.P. Wiseman: "Lying historians. Seven types of mendacity" (1993), i Marincola: *Greek and Roman*, 320f; E. Gabba: "True history and false history in classical antiquity" (1981), i Marincola: *Greek and Roman*, 345f.

101. S. Said: "Myth and historiography", i Marincola: *A companion*, 76–88. Jämför även P. Veyne: *Did the Greeks believe in their myths?* (Chicago & London, 1988). Rationalisering av myt ska här tolkas väldigt generöst, se till exempel C. Cooper: "Making irrational myth plausible history. Polybian intertextuality in Plutarch's 'Theseus'" i *Phoenix* 61:3–4 (2007), 212–233.

102. T. J. Luce: "Ancient views on the cause of bias in historical writing" (1989), i Marincola: *Greek and Roman*, 291ff.

103. Wiseman: "Lying historians", 314–336.

104. J. Marincola: "Speeches in classical historiography", i Marincola: *A companion*,

118–132. Se även D. Pausch (red.): *Stimmen der Geschichte. Funktionen von Reden in der antiken Historiographie* (Berlin, 2010).

105. Jämför J.G.A. Pocock: *Barbarism and religion*. Vol. 3. *The first decline and fall* (Cambridge, 2003), 22ff.

106. *Iliaden* 9.441 samt 443; översättning I. Björkeson.

107. J. Griffin: "The speeches", i R. Fowler (red.): *The Cambridge companion to Homer* (Cambridge, 2004), 156.

108. I forskningen om de återgivna talen återfinns de två riktningar vi nämnt ovan: det handlar dels om frågor om talens autenticitet och källvärde, dels om frågor om talens interaktion med den historiska berättelsen i skriften. Grethlein: *The Greeks and their past. Poetry, oratory and history in the fifth century BCE* (Cambridge, 2010), 220.

109. Marincola: "Speeches", 119, 127, 129.

110. Thukydides: *Kriget*, 1.22.1–2; översättning S. Linnér.

111. Marincola: "Speeches", 120–123.

112. Marincola: "Speeches", 129–131.

113. Detta är vanligast i översiktsverk av olika slag; se t.ex. E. Breisach: *Historiography. Ancient, medieval, modern* (Chicago, 1994 [1983]); G.W. Trompf: *The idea of historical recurrence in Western thought from Antiquity to the Reformation* (Berkeley, 1979); Näf: *Antike Geschichtsschreibung*, 152–169.

114. I Näf: *Antike*, 152–179 talas om "Geschichtsbild" och "Geschichtsphilosophie". I Press: *The development of the idea*, och J. Grethlein: *The Greeks and their past*, 10f, 54ff, 79ff, 108ff, 129ff, 187–203, 240–279, talas om "idea of history", ett begrepp som fungerar ungefär som "historiesyn" (se M. Persson: "Begreppshistoria och idéhistoria", i B. Lindberg (red.): *Trygghet och äventyr. Om begreppshistoria* (Stockholm, 2005), 27).

115. Clarke: *Making time for the past*; J. Marincola, L. Lewellyn-Jones & C. Maciver (red.): *Greek notions of the past in the Archaic and Classical eras. History without historians* (Edinburgh, 2012).

116. Meier: "Geschichte, Historie", 596–602.

117. I. de Jong & R. Nünlist: "Epilogue. Time in ancient Greek literature", i I. de Jong & R. Nünlist (red.): *Time in ancient Greek literature. Studies in ancient Greek narrative*,

2 (Leiden, 2007), 507. För enskilda historiograferas språkbruk härvidlag, se uppsatserna i de Jong & Nünlist: *Time in ancient*, 115–213.

118. Meier: "Geschichte, Historie", 596ff.

119. Jfr C. Calame: "Myth and performance on the Athenian stage. Praxitheia, Erechtheus, their daughters, and the etiology of autochthony" i *Classical philology* 106:1 (2011), 4, n. 9.

120. Meier: "Geschichte, Historie", 599f. Det mest långtgående fallet tycks vara Polybios. Eftersom det saknas ett objektsord för skeendet han skildrar – Roms uppstigande till makten över hela Medelhavsområdet – använder Polybios begreppet för den litte-rära enheten (*historia*) som beteckning på förloppet. Polybios blir emellertid inte någon förebild, och det är enligt Meier mycket sällsynt att *historia* används för att bara beteckna skeendet och inte historieskrivning.

121. R. Koselleck: "Geschichte, Historie", i *Geschichtliche Grundbegriffe*, i O. Brunner, W. Conze & R. Koselleck (red.): *Geschichtliche Grundbegriffe. Historisches Lexikon zur politisch-sozialen Sprache in Deutschland*, Band 2, (Stuttgart, 1975), 647–658.

122. Koselleck: "Geschichte, Historie", 647–658. Kosellecks begreppshistoriska undersökningar är etablerade i modern forskningsdebatt, även om det inte är så ofta deras radikala konsekvenser tillämpas helt ut.

123. Z. S. Schiffman: *The birth of the past* (Baltimore, 2011), 1–13. Schiffmans studie är högtintressant och analyserar historieskrivning och historietänkande från antiken till upplysningen. Han spårar viktiga förändringar från renässansen och framåt, men förlägger det avgörande brottet till mitten av 1700-talet. Här finns flera relevanta analyser av antik historieskrivning, men boken kom till vår kännedom för sent för att vi skulle kunna inarbeta dess resultat på ett mer kvalificerat sätt.

124. Så t.ex. Clarke: *Making time for the past*; Grethlein: *The Greeks and their past*; Marincola, Llewellyn-Jones och Macivers: *Greek notions of the past*.

125. För en utförlig discussion av detta, se Schiffman: *The birth of the past*, 1–13.

126. Frågan om metod tematiseras explicit i en nyttgiven antologi, A. Lianeri (red.): *The Western time of ancient history. Historical encounters with the Greek and*

*Roman past* (Cambridge, 2011). Trots mycket höga teoretiska anspråk ligger analyserna på en mer specifik nivå än den grundläggande karaktärisering av historieskrivningens objekt vi fokuserar på.

127. Olika aspekter av detta tematiseras bl.a. i R.G. Collingwood: *The idea of history* (Oxford, 1980 [1946]), 20ff och 42ff; M.I. Finley: "Myth, memory and history" (1965), i M.I. Finley: *The use and abuse of history* (London, 1975), 11–33 samt Wiseman: *Clio's cosmetics*, 41–53.

128. Marincola: "Historiography", i A. Erskine (red.): *A companion to ancient history* (Malden & Oxford, 2009), 16f.

129. Marincola: "Historiography", 18f.

130. Marincola: "Historiography", 18–22.

131. Marincola: "Historiography", 22.

132. Konstitutionsförändringar tematiseras hos Platon (*Staten*, bok 8–9), och hos Aristoteles (*Politiken*, bok 5). Det är oklart om det finns konstitutionsteori hos de hellenistiska filosofskolorna, men Polybios refererar till Platon och andra filosofer (*Historier*, 6.5). Civilisationshistoriska skisser finns hos Platon (*Lagarna*, 676a–682e), epikuréer som Lucretius (*Om tingens natur*, 5.925–1455), stoiker som Seneca (*Breven till Lucilius*, 90) och Aristoteles (*Politiken*, 1252a–b). För en studie över antik "kulturhistoria", se T. Cole: *Democritus and the sources of Greek anthropology* (Atlanta, 1990 [1967]). Narrativ om individers och staters upp- och nedgång finns naturligtvis inte alls på samma sätt som hos historieskrivare, men temat är klart närvarande i både etik och politik i den meningen att de filosofiska principer som utarbetas handlar om att undvika nedgång och befrämja stabilitet och perfektion.

133. Marcus Aurelius: *Självbetraktelser*, 11.1; översättning E. Wester, reviderad V. Silverstolpe.

134. Marcus Aurelius: *Självbetraktelser*, 2.21, 6.37, 7.1, 8.44, 12.26.

135. Marcus Aurelius: *Självbetraktelser*, 10.27.

136. Marcus Aurelius: *Självbetraktelser*, 7.49.

137. F. Nietzsche: *Vom Nutzen und Nachtheil der Historie für das Leben* (1874), i *Friedrich Nietzsche: Sämtliche Werke. Kritische Studienausgabe*, Band 1 (Berlin & New York, 1999), 256. Vår översättning.

138. Clarke: *Making time for the past*; J. Marincola, L. Lewellyn-Jones & C. Maciver (red): *Greek notions of the past*.

139. Grethlein: *The Greeks and their past*, 39f, 44f, 58, 78, 121, 129, 144f.

140. Grethlein: *The Greeks and their past*, 78, 144, 285.

141. Thukydid: *Kriget*, 1.22; Polybios: *Historier* 6.3–10 och 57. Vad gäller citatet från Thukydid finns det emellertid ingen anledning att översätta "sannolikt kommer att hända" snarare än "någon gång kommer att hända".

142. Herodotos: *Historia*, 3.80–97.

143. J. Marincola: *Greek historians* (Oxford, 2001), 68.

144. Xenofon: *Kyros uppfostran*, 1.1.

145. Grethlein: *The Greeks and their past*, 281.

146. Herodotos: *Historia*, 7.20–21; Thukydid: *Kriget*, 1.10–11 och 1.23; Polybios: *Historier*, 1.2.

147. Wiseman: *Clio's cosmetic*, 51f.

148. Collingwood: *The idea of history*, 43.

149. Dessutom bör betoningen av det egna ämnets nya och oöverträffade karaktär ses som ett utflöde av antik *kleos*- och *agon*-kultur.

150. Dionysios från Halikarnassos: *Retoriken*, 11.2.20 i vår översättning.

151. Polybios: *Historier*, 38.22.

152. *Iliaden* 6.448–449; översättning I. Björkesson.

153. *Iliaden* 6.447; översättning I. Björkesson.

154. L. Wittgenstein: *Om visshet* (Lund, 1981), §94.